

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Benediktini v českých zemích. Sázavský klášter

Jana Jirásková

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Benediktini v českých zemích. Sázavský klášter

Jana Jirásková

Vedoucí práce:

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Mé poděkování patří PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D., Th.D. za cenné rady, které mi při zpracování této práce poskytl.

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Počátky mnišství.....	5
2.1 Řehole svatého Benedikta	9
2.2 Ideál a praxe života v benediktinském klášteře	17
3. Benediktini v českých zemích.....	23
4. Sázavský klášter	33
4.1 Život svatého Prokopa a založení Sázavského kláštera	33
4.2 Klášter v letech 1053-1096	39
4.3 Osudy kláštera od roku 1097	43
5. Závěr.....	54
6. Seznam použité literatury	57
7. Resumé	62

1. Úvod

Předkládaná bakalářská práce se věnuje historickému vývoji benediktinského mnišství v českých zemích se zaměřením na vznik a osudy Sázavského kláštera. Jako cíle si práce klade přehledně podat informace o proniknutí benediktinského mnišství do českých zemí a jeho šíření; představit osudy Sázavského kláštera, který byl unikátní užíváním staroslověnštiny jako liturgického jazyka v počátcích existence kláštera, a rovněž jeho osazenstva, a to zejména od doby jeho vzniku po rok 1785, kdy byl zrušen výnosem Josefa II. Mimo to se práce snaží nastínit možné příčiny vyhnání mnichů užívajících staroslověnštinu za vlády Svyatopluka II. a důvody jejich opětovného povolání na Sázavu v počátcích vlády jeho bratra Vratislava II., a obecně analyzovat podmínky používání staroslověnštiny jako liturgického jazyka.

K výběru tohoto tématu mne vedlo zjištění, že o osudech Sázavského kláštera a jeho konventu bylo vydáno překvapivě málo publikací. Chtěla jsem se proto pokusit vytvořit ucelenější náhled na tuto problematiku na základě dostupné literatury. Představení benediktinského mnišství slouží k vytvoření rámcové představy o příchodu benediktinů do českých zemí a o tom, který klášter měl výsadní postavení mezi ostatními (případně jak osudy ostatních klášterů ovlivňoval a které pravomoci nad nimi měl), a jak benediktinské mnišství ovlivnily události českých dějin, ať už jde o husitské hnutí, či období komunismu.

S ohledem na cíle práce se podrobněji nevěnuji stavebně historickému vývoji kláštera, nezabývám se ani hospodářskými a majetkovými podmínkami kláštera, ani literární činností, která je se Sázavským kláštelem spojena. Tato témata by pravděpodobně vydala na samostatné práce.

Jak už bylo uvedeno, chceme-li se zabývat osudy Sázavského kláštera, narazíme na omezené množství relevantních pramenů, stejně jako na nedostatek dostupné literatury. Ve své práci jsem kromě děl novodobých autorů vycházela ze svatoprokopských legend, *Kroniky Mnicha sázavského* a *Dodatků Mnicha*

sázavského ke Kosmově kronice české, a to zejména v části textu zabývající se životem svatého Prokopa a osudy kláštera v počátcích jeho existence.

Dalším zdrojem byla práce P. Sommera *Svatý Prokop: z počátku českého státu a církve*, ve které se autor zabývá životem svatého Prokopa v kontextu raně středověké církve a vznikajícího českého státu, nalezneme v ní také informace o podobě Sázavského kláštera v Prokopově době a o kultu svatého Prokopa.

Širší pohled na problematiku spojenou se Sázavským klášteřem podává K. Reichertová a kolektiv autorů v knize *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, ve které postihuje jak poznatky archeologického výzkumu, tak historické a literárně historické rozbory dochovaných památek se Sázavou souvisejících.

Jako další publikaci týkající se Sázavského kláštera je třeba zmínit knihu F. Krásla *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*. Autor se v textu věnuje velké šíři aspektů týkajících se Sázavského kláštera, mimo jiné přináší i podrobnější informace o sázavském konventu, čímž je monografie z konce 19. století výjimečná v porovnání s ostatními historiografickými pracemi.

Poznatky o historii benediktinů v českých zemích jsem čerpala především z knihy *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, jejímž autorem je Johannes Zeschick. Autor byl opatem benediktinského kláštera v Rohru, kam po vyhánění z Čech přesídlil broumovský konvent. Jeho publikace chronologicky podává přehled historie benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě, stručně se věnuje ekonomické situaci klášterů a zabývá se i knihovnami a archivy některých klášterů.

Bakalářská práce je strukturovaná do pěti kapitol. Po úvodu následuje kapitola, jež mapuje vývoj mnišství až po vznik prvních klášterů a poskytuje informace o benediktinském mnišství obecně. Třetí kapitola se zabývá benediktiny v českých zemích. Čtvrtá kapitola se věnuje Sázavskému klášteru. Závěr pak shrnuje informace v práci obsažené a diskutuje možné směry detailnějšího výzkumu.

Pro uvedení do obecné problematiky mnišství mapuje druhá kapitola vznik a vývoj mnišství jak západního, tak východního: od prvních výskytů eremitství (osamělého poustevnického života) až po vytváření asketických komunit a vznik prvních klášterů. Cílem je přiblížit vývoj mnišství a směřování k myšlence vytvořit pevná pravidla, jež by určovala a řídila každodenní život klášterního společenství. Její první podkapitola pojednává obecně o benediktinském mnišství, má čtenáře seznámit s právní a organizační strukturou benediktinského řádu (používám slovo „řád“, přestože benediktini z právního a organizačního hlediska skutečným řádem nejsou, nicméně v některých případech je tento výraz asi nejúspornějším vyjádřením toho, co je možné popsat jako „řeholní společenství či kláštery řídící se pravidly a předpisy Řehole Benediktovy“). Krátce se také věnuje osobě svatého Benedikta z Nursie a popisuje rozšiřování působnosti řehole jím sepsané až po její převládnutí a přijetí za normu západního monastického způsobu života v době vlády Karla Velikého a jeho syna Ludvíka Pobožného. Zmiňuje některé kláštery řídící se Řeholí Benediktovou a stručně se věnuje reformní činnosti šířící se z kláštera v Cluny a z kláštera v Gorze u Mét. Připomíná i některé problémy, se kterými se benediktinské mnišství muselo v době svého šíření potýkat, jako byly například reformace či husitské hnutí v českých zemích. Popisuje jeho obnovu v 17. a na počátku 18. století i jeho devastaci a rušení klášterů v době vlády Josefa II. a Napoleona Bonaparta, a následný obnovovací proces, ve kterém byly kláštery opět osídlovány. Druhá podkapitola je věnována ideálu života v benediktinském klášteře a struktuře textu Řehole Benediktovy. Nastihuje denní náplň, které by se řeholníci v benediktinských klášterech měli věnovat, a přibližuje některé základní ctnosti, které by mniši měli celoživotně rozvíjet.

Kapitola s názvem *Benediktini v českých zemích* líčí počátky christianizace českých zemí, přičemž zmiňuje některé důležité zahraniční kláštery, které tento proces na území Čech ovlivňovaly, a snaží se také přiblížit situaci v českých zemích v období zakládání klášterů. V závislosti na konkrétním historickém období je pak popisován rozkvět nebo naopak úpadek benediktinského mnišství v českých zemích. O něco větší pozornost je v kapitole věnována Břevnovskému klášteři, který měl v českých zemích privilegované postavení a ovlivňoval i další kláštery zde založené. Kapitola mapuje

následující období: zakládání klášterů a šíření benediktinského mnišství v českých zemích od 10. století, kdy byly založeny první kláštery, útlum aktivit řádu a devastaci klášterů a jejich vybavení v době husitských bouří a v období reformace, rušení některých klášterů v době josefínských reforem, osudy klášterů a jejich osazenstva v době světových válek i v době komunismu, i současnost, respektive období do 80. let 20. století, kdy došlo k obnově řeholního života. Přibližuje také spor mezi pražským arcibiskupstvím a vizitátory benediktinského řádu, jehož předmětem byla otázka, zda má arcibiskupství právo zasahovat do vnitřních záležitostí klášterů, nebo mu tato pravomoc nepřísluší.

Kapitola věnovaná Sázavskému klášteru je rozdělena do tří podkapitol. První z nich se zabývá životem svatého Prokopa, který je s osudy kláštera, jako jeden z jeho zakladatelů, neodmyslitelně spojen. V kapitole jsou také zmíněny různé názory badatelů na otázku, zda byl Prokop původem Čech, nebo snad pocházel ze zahraničí, a kde získal vzdělání ve staroslověnském písmu a jazyce. V souvislosti s jeho životem jsou popsána počáteční léta vývoje kláštera. Druhá podkapitola zaznamenává situaci kláštera v době po Prokopově smrti, první vyhnání slovanského konventu, jeho návrat a definitivní vypuzení na konci 11. století. Třetí podkapitola popisuje osudy kláštera a jeho osazenstva od konce 11. století, kdy na Sázavu přišel latinský konvent z Břevnova; jeho rozkvět a následný úpadek v období husitských bouří, kdy se klášter prostřednictvím tzv. zápisného vlastnictví dostal do světských rukou. Sleduje jeho osudy přes rok 1785, kdy byl zrušen v důsledku reformy Josefa II.; 19. století, ve kterém se světské rody, které Sázavu koupily, snažily o přestavbu objektu pro své rodinné bydlení; a 20. století, kdy správu klášterního areálu převzal stát.

V práci jsem se snažila aplikovat metody přiměřené zpracovávanému tématu a předpokládané formě a rozsahu. Klíčovou roli má metoda přímá s lineárním, postupným řazením událostí podle časového vývoje. Věnuji se také analýze některých problémů se Sázavským klášterem souvisejících.

2. Počátky mnišství

Počátky křesťanského mnišství jsou spojeny s asketismem a s životem podřízeným Písmu svatému a následujícím Ježíše Krista. I když Ježíš sám asketou nebyl a svůj způsob života nikomu neukládal jako závazný vzor, který je nutné následovat, a ani knihy Nového zákona normativně nepředepisují asketický způsob života, je možné v nich, stejně jako v životě Ježíše Nazaretského, nalézt nejrůznější příklady, výroky a požadavky, které skýtají možnosti asketického výkladu. Je pravděpodobné, že důvodem pro vznik křesťanské askeze byl i fakt, že tehdejší společnost byla askezi příznivě nakloněna, a tudíž asketické požadavky nacházela i v evangeliu, které jí bylo hlášáno. Askeze, tedy vzdání se majetku, pohodlného života, zřeknutí se manželství apod. s cílem osvobodit ducha, nebyla v té době ničím neobvyklým. I židovství v době, kdy vznikala křesťanská církev, obsahovalo mnoho asketických požadavků, ať už teoretických, či praktických (např. esení v Kumránu), a stejně tak se prvky asketismu objevovaly v helénistické kultuře (např. stoikové).¹ Stávající asketismus tak mohl ovlivnit postoje nově vznikající křesťanské obce.

Zpočátku probíhala křesťanská askeze uvnitř obce, kdy asketa a asketka žili spolu se svou rodinou – je možné mluvit o rodinné askezi. Z této formy askeze – tzv. premonastické askeze – se v průběhu 3. století vyvinula vlastní monastická askeze, která byla praktikována již mimo obec a asketa se viditelně oddělil od jejích ostatních členů a od jejího života. Takováto askeze často nabývala podobu osamělého života v poušti a bývá také nazývána anachoretství či eremitství nebo „*životní forma eremitská*“.² Existují různá zdůvodnění rozchodu se společností; jedna z tezí vychází z názoru, že křesťané se v poušti ukrývali před pronásledováním; druhá tvrdí, že poustevnictví bylo reakcí na zesvětštění, které nastalo, když císař Konstantin Veliký zrovnoprávnil křesťanství s dosavadním římským náboženstvím. Mniši z pouště se

¹ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*. Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003, s. 12-13.

² Tamtéž, s. 23-28.

vzdávali svého majetku, potlačovali světské choutky a přirozenost lidského těla, snažili se o duchovní dokonalost a o spojení s Bohem prostřednictvím modliteb.³

Postupem času se upouštělo od naprosté izolovanosti a docházelo k vytváření eremitských společenství či kolonií, kde jednotliví asketové žili ve svých obydlích, věnovali se modlitbám a práci, ale zároveň měla tato komunita určité duchovní centrum reprezentované zkušeným mnichem. Spojení s tímto centrem bylo individuální volbou a mohlo být kdykoliv přerušeno.⁴ Nejednalo se tedy zatím o pevně stanovený řád, který by řídil veškeré aspekty života společenství.

V průběhu rozvoje eremitského mnišství se začal rozvíjet i jiný způsob mnišského života – jedná se o tzv. cenobitství, o „*přísně uspořádaný společný život mnichů*“.⁵ Cílem společného života mnichů bylo pomoci a usnadnit cestu těm, kteří nebyli schopni vydržet samotu a plnit nároky spojené s tvrdým poustevnickým životem. Asketové měli být sice stále odděleni od vnějšího světa, měli pracovat na své spáse, ale již nebyli odkázáni sami na sebe; měli podporu komunity, která sledovala společný cíl.⁶ V klášterech, které začaly vznikat, byli mniši podřízeni pevným pravidlům, jež vycházela z Písma svatého a aplikovala jeho poučení na konkrétní aspekty každodenního klášterního života; na dodržování těchto pravidel dohlížel představený kláštera. První forma tohoto života v mnišském společenství je spojována se jménem egyptského mnicha Pachómia, který založil klášter v Tabennesi.⁷ Právě v souvislosti se vznikem kláštera vytvořil Pachómios soupis pravidel – řeholi – podle nichž se měli mniši v klášteře řídit. Život podle řehole s sebou nesl jisté zmírnění vyhrocených případů askeze, jelikož mniši byli nyní pevně spojeni se společenstvím, ve kterém byla propagována jejich rovnost. Podle řehole měli žít všichni členové kláštera, tudíž její pravidla musela být také pro všechny splnitelná. Na důležitosti získala poslušnost, které se již nikdo nemohl vyhnout. Eremita žijící osaměle či v kolonii v poušti mohl

³ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 5-7.

⁴ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 28.

⁵ Tamtéž, s. 29.

⁶ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 12.

⁷ SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny: antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 152.

o rozsahu své askeze rozhodovat sám, cenobita žijící podle řeholních pravidel tuto možnost již neměl.⁸

Další důležitou postavou pro východní cenobitské mnišství byl Basil Veliký, který se snažil o systematické uspořádání klášterního života. Jeho mniši žili jako velká duchovní rodina ve společném obydlí. Velký důraz se kladl na poslušnost vůči představenému kláštera, která byla ještě hlubší než u Pachómia. Řehole, kterou Basil pro své klášterní společenství vytvořil, se stala inspirací pro celý křesťanský Východ.⁹

Západní mnišství se inspirovalo mnišstvím východním, které bylo ve vývoji pokročilejší, a západní asketismus byl samozřejmě Východem ovlivněn. Ale není možné konstatovat, že by západní mnišství bylo pouze odnoží, nebo dokonce naprostou kopií toho východního. Ani na Východě, ani na Západě nebylo mnišství jednotné a existovaly různé oblasti, z nichž každá realizovala mnišský způsob života podle svých představ. Zlom přineslo 4. století, kdy se na Západě začala rozvíjet monastická askeze.¹⁰ Důležitou úlohu ve vývoji západního mnišství sehrály životopisy východních poustevníků a také asketové inspirovaní východní spiritualitou. Na Západě se asketická společenství často přesouvala na venkov, který nahrazoval osamělost pouště. Další lidé se pokoušeli hledat samotu a oddělení od vnějšího světa ve městech a proměňovali rodinná sídla v kláštery ve snaze vybudovat pro sebe a společenství „umělou poušť“. Jak už bylo řečeno, západní mnišství nebylo pouhou kopií mnišství východního, ale mělo naopak určitá specifika. Zejména šlo o úzké spojení mnišství a aristokracie, která byla jeho podporovatelkou. Vstup do kláštera byl umožněn lidem ze všech společenských vrstev a právě díky podpoře aristokracie často znamenal posun na vyšší příčku sociálního žebříčku. Dalším důležitým rysem západního monasticismu bylo těsné spojení církve a kláštera, ve kterém se klášter stával součástí určité církve, reagoval na změny v ní probíhající, a tím často ztrácel svou individualitu.¹¹

⁸ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 30-31.

⁹ SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny: antika a středověk*, s. 153.

¹⁰ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 38.

¹¹ Tamtéž, s. 40-43.

K rozvoji mnišského způsobu života docházelo jak na Apeninském poloostrově, tak v dalších oblastech. V severní Africe je rozvoj mnišství spojen se jménem biskupa Augustina z Hippo, který žil na přelomu 4. a 5. století a jehož učení mělo na vývoj západního monasticismu velký vliv. Je autorem významné řehole, která je považována za první původní řeholi západního mnišství.¹² Dalším jeho přínosem pro monastický život na Západě je, že svou osobností a způsobem života částečně smazal protiklad mezi mnišstvím a církví. Do té doby, přestože se někteří mniši stali členy církevní organizace a zastávali třeba i významné pozice, se většinou pohlíželo na klášterní život a jeho askezi s nedůvěrou, a často i s nevolí. Kritický náhled ovšem zastávala i druhá strana, jejímž východiskem byla myšlenka, že mnich by neměl zastávat kněžský úřad a ani o něj usilovat, jelikož se jedná o pozici světskou, a těch se svým přijetím mnišství zřekl.¹³

V průběhu 4. století docházelo k rozmachu mnišského způsobu života i v Galii, která byla ovlivněna Egyptem i učením Augustina z Hippo.¹⁴ Jedním ze středisek monastického života byl klášter Marmoutier u Tour, kde žili druhové tourského biskupa Martina.¹⁵ I když šlo o klášterní společenství, způsob mnišského života měl silné rysy poustevnictví. Významnou osobou, která galskému mnišství zprostředkovala učení Východu, byl Jan Cassianus. Svým popisem způsobů mnišského života ovlivnil další vývoj západního mnišství, přestože jeho dílo nebylo ještě předkládáno jako závazná pravidla či řehole.¹⁶

Doba 4. – 6. století byla dobou vzestupu monasticismu, a také dobou vzestupu jeho důležitosti. Za pravého křesťana už nebyl považován ten, kdo se pouze obrátil ke křesťanství, ale ten, kdo přijal a praktikoval asketický a monastický způsob života – tedy mniši a mnišky. Skutečně křesťanský způsob života se podle tohoto výkladu odehrával pouze v klášteře. Jestliže v dřívějších dobách církev rozlišovala tělesný

¹² SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny: antika a středověk*, s. 153.

¹³ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 20-21.

¹⁴ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 45.

¹⁵ VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství*. 2-3. Praha: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2010, s. 344.

¹⁶ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 45-47.

(přisuzovaný pohanům a Židům) a duchovní způsob života (který připisovala sama sobě), nyní se protiklad tělesného a duchovního týkal života uvnitř, nebo naopak mimo klášter. Typická byla také mnohem větší ochota a nadšení lidí obracet se k mnišskému způsobu života a vzrůstající tendence dát mnišství pevná pravidla, která se projevovala zejména od 5. století. Tato snaha zamezit individualizmu jednotlivých mnichů či mnišek vedla k hojnému vytváření klášterních pravidel a řádů. Doba trvání těchto jednotlivých klášterních předpisů nebyla většinou příliš dlouhá. Výjimkou se stala až pravidla sepsaná svatým Benediktem z Nursie, která se postupem času stala závaznou normou pro celé západní mnišství.¹⁷

2.1 Řehole svatého Benedikta

Řád svatého Benedikta (latinsky *Ordo Sancti Benedicti*)¹⁸ představuje nejstarší monastický způsob života křesťanského Západu a jeho vznik spadá do 6. století našeho letopočtu. Benediktinské kláštery byly místem, kde se alespoň částečně uchovala antická kultura a vzdělanost a kde následně docházelo k propojení tohoto starobylého dědictví s nově vytvářenou evropskou křesťanskou kulturou. Benediktini se také významně zapojili do christianizace Evropy a podíleli se na jejím kulturním a politickém utváření.¹⁹ Členové řádu se však nevěnovali pouze duchovní činnosti a vzdělanosti nebo rozjímání odtrženému od okolního světa, ale také manuální práci. Benediktinské kláštery bývaly většinou zakládány stranou od vesnic či měst, což vedlo k potřebě kultivace jejich okolí. Mniši se tak zabývali i zakládáním polí, sadů nebo zahrad, odvodňovali močály nebo naopak přiváděli vodu do suchých a nehostinných míst. Při klášterech pak vznikaly příbytky pro pocestné nebo nemocnice a často také sirotčince a chudobince. Benediktinští mniši i opatové jednotlivých klášterů byli velmi

¹⁷ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 49-50.

¹⁸ Nebo také Řád svatého otce Benedikta (latinsky *Ordo Sancti Patris Benedicti*).

¹⁹ SOMMER, Petr. Svatý Benedikt. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*. Praha: Národní galerie ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR v Praze, 2014, s. 63.

často zručnými řemeslníky a stávali se nejednou i učiteli těchto praktických oborů.²⁰ Dalo by se tak shrnout, že bez působení benediktinského řádu by Evropa nejen neměla část svého duchovního a kulturního dědictví, ale i tvář její krajiny by vypadala podstatně jinak.

Z hlediska právní a organizační stránky nejsou benediktini centralizovaným řádem, jelikož každý konvent funguje jako samostatná a svébytná jednotka; je chápán jako rodinné společenství, ve kterém mniši společně žijí, pracují a věnují se modlitbám. Jde vlastně o jednotlivé kláštery řídicí se Řeholí svatého Benedikta z Nursie. Dnešní organizační formu získalo benediktinské mnišství až na konci 19. století z podnětu papeže Lva XIII. Kláštery stále zůstávají samostatné a nezávislé, ale volně se spojují do kongregací²¹, většinou na základě územní příslušnosti nebo národnosti, někdy také na základě vztahů mezi jednotlivými kláštery. Kongregace se pak sdružují v ještě vyšší organizační a právní formu, kterou je konfederace.²² V čele konfederace a představeným celého řádu je opat-primas, který zároveň zastává pozici opata římské mezinárodní řádové koleje u svatého Anselma na Aventinu v Římě. Jako nejvyšší představený řádu jej reprezentuje u papežského stolce. V čele kongregace stojí předseda, který je volen opaty či převory jednotlivých klášterů, které kongregaci tvoří.²³

Jednotlivé benediktinské kláštery se nazývají opatství, právě podle představeného – opata – jenž stojí v čele kláštera; menší kláštery jsou vedeny převorem a od toho je odvozen i jejich název, převorství. Dříve existovala i proboštví, která přináležela k některému opatství a v jejichž čele stál probošt.²⁴ Na důležitých rozhodnutích se kromě opata podílil i shromáždění celého konventu nebo jeho rada.²⁵

²⁰ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. II. díl, II. svazek, Mnišské řády. Praha: Libri, 2004, s. 146-147.

²¹ Označení pro sdružení více samostatných klášterů jednoho řádu.

²² BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 11.

²³ JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Fénix, 1991, s. 44.

²⁴ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 13.

²⁵ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997, s. 109.

V klášterech existovaly (a existují) kromě funkce opata i další, které zastávají jednotliví mniši k nim určení.

Členy konventu je možné rozdělit na dvě skupiny; jednou skupinou jsou řádoví kněží, druhou skupinou jsou pak laičtí bratři. Ti skládají po určitém čase slavné sliby, k jejichž složení mohou ale přistoupit až poté, co komunita odhlasuje, že je kandidát složit smí. Většinou je to slib čistoty, chudoby a poslušnosti. K nim se přidává ještě slib stálosti k určitému konventu a slib změny mravů podle požadavků řehole, kterou se benediktini řídí, tedy Řehole svatého Benedikta.²⁶

Jméno benediktinského řádu je tradičně spojováno s osobou jeho zakladatele, kterým je svatý Benedikt z Nursie, i když samotný název benediktini se užívá zhruba od 16. století a označuje mnichy a mnišky, které žijí podle pravidel Benediktovy Řehole.²⁷ Přestože je jméno svatého Benedikta z Nursie (cca 480-547) neodmyslitelně spjata s dějinami evropského křesťanství, o jeho životě nemáme žádné dobové prameny. Informace o jeho životě můžeme čerpat z díla papeže Řehoře Velikého, který zastával papežský úřad na přelomu 6. a 7. století, tedy v době Benediktovu životu blízké.²⁸ V omezené míře je možné také vycházet z Benediktova vlastního díla, kterým je řehole, již sepsal pro své spolubratry z kláštera Monte Cassino.

Benediktovo narození se tradičně klade do roku 480. Narodil se v italské Nursii (dnešní Norcia) pravděpodobně v měšťanské rodině. Odešel studovat do Říma, odkud ale z vlastního rozhodnutí brzy odešel, protože byl znechucen nemravným a zhýralým způsobem života, který ve městě panoval. Přesídlil se svou chůvou do Enfide, kde žilo společenství asketů, a po nějakou dobu žil v jejich komunitě.²⁹ Později odešel do úplné samoty jeskyně v Subiacu, kde byl jeho jediným spojením se světem mnich Romanus. Po třech letech poustevnického života přijal Benedikt žádost mnichů z blízkého kláštera ve Vicovaru a stal se jejich opatem. Jak ve svém díle uvádí W. Nigg: „*Tímto*

²⁶ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 13.

²⁷ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 108.

²⁸ SOMMER, Petr. Svatý Benedikt. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*, s. 63.

²⁹ GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 17-18.

rozhodnutím udělal Benedikt krok od anachorese k cenobitství, což znamenalo důležitý předěl v jeho životě.³⁰ Život mnichů z vicovarského kláštera byl ale příliš uvolněný a rozmařilý, což brzy vedlo ke konfliktům mezi nimi a Benediktem, který po nich vyžadoval zachovávání určitého řádu. Spory se vyhrotily natolik, že se mniši rozhodli nového opata otrávit. Ovšem když Benedikt požehnal pohár s otráveným vínem, kalich se rozbil, a opat tak prohlédl úklady svých spolubratří.³¹ „Proto se v Benediktově ikonografii často objevuje kalich s hadem nebo rozbitý kalich jako připomenutí zázraku, díky kterému úklad přežil.“³² Po této zkušenosti se Benedikt vrátil zpět do Subiaca a k poustevnickému životu. Jeho osobnost ale stále více přitahovala následovníky, kteří se usazovali v okolí jeho jeskyně. Benedikt jim byl vzorem pro započetí nového způsobu života. Tak vzniklo malé klášterního společenství. Nakonec v okolí Subiaca vzniklo dvanáct takovýchto malých klášterů, které vždy obývalo právě dvanáct mnichů.³³ Benedikt tak definitivně opustil eremitství, tedy poustevnický způsob života, a stanul v čele klášterního společenství, které tvořilo těchto dvanáct, jinak svébytných a samostatných, klášterů. I zde ale Benedikt narazil na potíže a odpor, jelikož jeho činnost a množství lidí, kteří jej chtěli následovat, vyvolaly závist u kněze Florentia. Ten se, podobně jako mniši z kláštera ve Vicovaru, rozhodl Benedikta otrávit. Po této intrice Benedikt a skupina mnichů opustili Subiaco a usadili se na hoře nad městem Cassino. Zde ze staré svatyně zasvěcené bohu Apollonovi vybudovali Benedikt a jeho mniši nejprve kostel zasvěcený svatému Martinovi z Tours a později také klášter, ve kterém Benedikt spolu s mnichy žil až do své smrti v roce 547.³⁴

Právě klášter Monte Cassino se stal kolébkou a centrem benediktinského mnišství. Na tomto místě také Benedikt někdy v letech 523-526 sepsal vlastní pravidla pro život v klášterním společenství,³⁵ v dnešní době známá jako Řehole Benediktova.

³⁰ NIGG, Walter. *Benedikt z Nursie: otec západního mnišství*. Praha: Zvon, 1991, s. 27.

³¹ Tamtéž, s. 28-29.

³² SOMMER, Petr. Svatý Benedikt. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*, s. 65.

³³ CLARK, James G. *The Benedictines in the Middle Ages*. Woodbridge: Boydell Press, 2011, s. 11.

³⁴ NIGG, Walter. *Benedikt z Nursie: otec západního mnišství*, s. 30-38.

³⁵ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 17.

V době Benediktovy smrti se jeho řeholními pravidly řídily, mimo klášter Monte Cassino, další dva kláštery – klášter Sacro Speco v Subiacu a klášter Terracino. V té době byla ale pouze jedním z mnoha směrů, kterými se monastický život na kontinentě ubíral.³⁶ Benediktova Řehole se přirozeně nejprve šířila v Itálii; teprve na přelomu 6. a 7. století, právě díky působení pozdějšího Benediktova „životopisce“ papeže Řehoře Velikého, se prostřednictvím jím započaté misijní činnosti dostala do Anglie a Francie. První klášter řídící se Benediktovými řeholními pravidly mimo území Itálie byl pravděpodobně založen v Anglii v Canterbury.³⁷ K dalšímu prosazování Benediktovy Řehole došlo za vlády Karla Velikého, který chtěl v rámci sjednocení Franské říše podřídit kláštery stejné normě, v čemž pokračoval i jeho syn Ludvík Pobožný. V rámci snah o centralizaci říše začala také sílit snaha panovníků zasahovat do života klášterů a podřídit je královské moci. Benediktova pravidla mnišského života v té době přijímalo stále více mnišských společenství.³⁸ Oficiálně byla Řehole uznána za normu v letech 816-818 na zasedání opatských synod v Cáchách. Benediktinství se tak stalo „*normou tehdejšího západního mnišství*“.³⁹ Velký podíl na prosazení Benediktovy Řehole měl právě syn Karla Velikého Ludvík Pobožný a také benediktinský mnich Benedikt z Aniánu, který již v 9. století prosazoval určitou reformu mnišství. Zejména se jednalo o přísné a doslovné dodržování Benediktovy Řehole, které bylo Benediktem z Aniánu prosazeno i do dekretů sepsaných na cášských synodách.⁴⁰

Řehole Benediktova vytlačila řehole používané v jednotlivých oblastech křesťanského Západu a stala se na dlouhou dobu jedinou normou západního monasticismu. Benediktini založili velké množství klášterů, ze kterých se benediktinské mnišství šířilo dál Evropou. Z nejvýznamnějších klášterů lze připomenout anglické Canterbury a Westminster; francouzské kláštery Saint-Denis, Fleury (Saint-Benoît-sur-

³⁶ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 109.

³⁷ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 19.

³⁸ SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny: antika a středověk*, s. 157.

³⁹ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 19.

⁴⁰ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 76-78.

Loire) a klášter Cluny, ze kterého vycházela další reforma mnišství. V Maďarsku je to nejstarší uherský klášter Pannonhalma, ve Švýcarsku klášter Sankt Gallen a ve Španělsku Montserrat. V Německu, které je svou polohou i vlivem na české země důležité pro šíření Benediktovy Řehole a benediktinského mnišství v oblasti Čech, to byly například řezenský klášter svatého Emmerama, Niederaltaich a Zwiefalten.⁴¹

Postupem času se projevila tendence k zesvětštění klášterů a života v nich, což jistě souviselo i s nárůstem majetku jednotlivých klášterů a se zásahy světských panovníků do jejich chodu. Výše zmíněná snaha Benedikta z Aniánu o reformu mnišství předznamenala další reformní činnost, která je spojena zejména s burgundským klášterem v Cluny. Clunyjská reforma prosazovala nezávislost kláštera, svobodnou volbu opata⁴² a rovnováhu mezi modlitbou a prací, kterou hlásal Benedikt z Nursie, vychylovala ve prospěch modlitby.⁴³ Klášter v Cluny nespadal pod moc panovníka a církve, ale podle zakládací listiny podléhal pouze svatému Petrovi.⁴⁴ V 10. století potvrdil papež Jan XI. klášteru nezávislost. Clunyjskou reformu přijímaly i další kláštery a v 11. a 12. století ji vyznávaly kláštery ve Francii, Německu, Itálii, Británii i ve Španělsku. Ve 12. století však také začal postupný rozpad této koncentrované mocenské sítě, jelikož původní nadšení mnichů nahradilo pouze rutinní plnění ceremonií a obřadů, ale již se příliš nevěnovali ani studiu, ani práci. V roce 1258 přijal clunyjský klášter dobrovolně vliv francouzského panovníka a vzdal se nezávislého postavení. V průběhu francouzské revoluce byl pak zrušen, jeho statky připadly světské moci a většina majetku byla ztracena.⁴⁵

Ve stejné době jako clunyjská reforma probíhalo i další reformní hnutí, jehož centrem byl klášter v Gorze u Mét. Cílem byla obnova původního benediktinství podle znění Řehole. Klášter v Gorze byl zastáncem identifikace státu s církví pod vedením

⁴¹ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 20-22.

⁴² Tamtéž, s. 23-25.

⁴³ SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny: antika a středověk*, s. 247.

⁴⁴ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 109.

⁴⁵ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 22-27.

císaře, což vedlo ke ztrátě nezávislosti klášterů.⁴⁶ Myšlenka ztotožnění státu s církví oslovila pouze kláštery v Lotrinsku, Flandrech a v Německu. Reformu přijal mimo jiné i klášter v Niederaltaichu, jehož prostřednictvím se gorzská reforma dostala do českých zemí. Od 2. poloviny 11. století docházelo k jejímu upozadění a k převládnutí reformy pocházející z kláštera v Cluny.⁴⁷ Důsledkem těchto reforem byl nárůst kněžství mezi mnichy a také vymezení nové skupiny bratrů, již byli tzv. konvrši, bratři, kteří neskládali slavné sliby, neúčastnili se chrámových modliteb a také neměli kněžské svěcení.⁴⁸

V Evropě působila ještě další reformní hnutí, která vedla ke vzniku odnoží původního benediktinského řádu, nebo dokonce byla příčinou vzniku řádů nových, které se zcela osamostatnily od řádu původního. Takovými nově vzniklými řády jsou například cisterciáci, kartuziáni nebo celestini. Jistý pořádek do reformního šílenství vnesla v roce 1336 bula papeže Benedikta XII., která bývá také označovaná jako „benediktinská“. Ta mimo jiné ustanovila 36 benediktinských kongregací, mezi kterými byla i kongregace českomoravská.⁴⁹

Následující staletí a okolnosti, které s sebou nesla, zastavila růst benediktinského mnišství. V Čechách to bylo husitské hnutí, v Německu a v Anglii reformace. Kláštery byly rušeny a mnoho z nich bylo zničeno. Jisté obrození přinesl Tridentýský koncil (1545-1563), který se snažil reagovat na reformační snahy. V době po zasedání koncilu začaly také vznikat nové kongregace.⁵⁰ Z nich byla významná například kongregace svatého Maura ve Francii, jejíž členové byli vyhlášeni svou učeností, a dokonce se stali zakladateli pomocných věd historických.⁵¹

V 17. století a na počátku 18. století došlo díky hospodářské konjunktuře k částečnému rozmachu benediktinských klášterů. Docházelo k nákladným přestavbám

⁴⁶ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 109.

⁴⁷ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 29.

⁴⁸ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 109.

⁴⁹ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 29-33.

⁵⁰ Tamtéž, s. 33.

⁵¹ JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, s. 45.

klášterů a klášterních areálů, rozvíjela se pastorační a misijní činnost, ale i činnost vědecká a kulturní. Konec této slibné éry nastal ve 2. polovině 18. století, kdy se v rakouských zemích dostaly ke slovu josefinské reformy a následné rušení klášterů, a na počátku 19. století, kdy pokračoval sekularizační proces.⁵² Ve Francii zničila revoluce benediktinské kláštery do jednoho. Následná vláda Napoleona Bonaparta dokončila zkázu i mimo území Francie a, jak už bylo řečeno, vláda Josefa II. v habsburské monarchii jí směle konkurovala. „*Na počátku 19. století zůstalo v Evropě z asi 1500 benediktinských klášterů pouhých 30.*“⁵³

V 19. století ale zároveň začala i obnova řádu. Benediktini se začali vracet na místa svého dřívějšího působení; byla obnovována opatství ve Francii či v Bavorsku a ve 40. letech 19. století se benediktini dostali až do Ameriky a Austrálie. V roce 1880 fungovalo již 81 klášterů a 26 řeholních domů, ve kterých žily desítky kněží a bratrů. Vzrůstající počet klášterů byl pravděpodobně důvodem pro vznik konfederace benediktinských klášterů, která vznikla z podnětu papeže Lva XIII. a byla jím schválena roku 1893. Rozmach a rozkvět benediktinských klášterů pokračoval. „*V roce 1910 měl benediktinský řád na celém světě 156 opatství, převorství a řeholních domů, 6 457 členů, z toho 3 410 kněží.*“⁵⁴ Naneštěstí se schylovalo ke světovým válkám, které opět řádu přinesly zkázu. Konec II. světové války s sebou nesl i zničení kolébky řádu – kláštera Monte Cassino. O jeho obnovu se zasloužila italská vláda a chrám byl v roce 1964 znovu vysvěcen papežem Pavlem VI. Při této příležitosti byl svatý Benedikt z Nursie prohlášen patronem a ochráncem Evropy.⁵⁵

V současné době je benediktinský řád celosvětově rozšířen a soustřeďuje přes 370 klášterů v 21 kongregacích v Americe, Německu, Francii, Itálii a dalších zemích.⁵⁶

⁵² VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 110.

⁵³ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 33-35.

⁵⁴ Tamtéž, s. 35-36.

⁵⁵ Tamtéž, s. 36.

⁵⁶ Tamtéž, s. 37.

2.2 Ideál a praxe života v benediktinském klášteře

Život v benediktinském klášteře by podle Benediktovy Řehole měl být prochnut hledáním Boha a jeho oslavou během každé, i té nejvšednější, činnosti. Bůh nemá být oslavován pouze modlitbami, ale i každodenní prací, setkáváním s druhými lidmi nebo duchovní četbou a následným rozjímáním. Vším by se mělo naplňovat základní motto benediktinského řádu: *UT IN OMNIBUS GLORIFICETUR DEUS* (Aby byl ve všem oslavován Bůh).⁵⁷

Průvodcem mnichů na této cestě je *Řehole Benediktova*, která vede každodenní život mnišské komunity. Určuje, kdy má mnich pracovat a odpočívat, kdy se věnovat modlitbám a kdy studiu. Její pokyny jsou závazné pro všechny členy klášterního společenství, jak pro řadové mnichy, tak pro opaty.⁵⁸ Nicméně Řehole nepředepisuje pevná pravidla pro každou drobnost, která v životě klášterního společenství může nastat. Často dává prostor k vyslovení se opatovi, který ji interpretuje v závislosti na stávající situaci a konkrétních podmínkách kláštera.⁵⁹ Aby bylo mnišské společenství s Řeholí dobře obeznámeno, čte se z ní každý den krátký úryvek.⁶⁰

Podle soudobých zkoumání není Řehole Benediktova původním textem, ale vychází z některých starších pramenů. Nejdůležitějším z nich je tzv. *Mistrova řehole*, ze které Benedikt čerpal většinu zásad a která byla pravděpodobně sepsána v 6. století neznámým opatem.⁶¹ Samotnou Benediktovu Řeholi je možné členit na čtyři části. První část v sedmi kapitolách představuje strukturu mnišské komunity, která je vedena opatem a Řeholí. Součástí této části je také Prolog, ve kterém Benedikt vyzývá všechny křesťany, aby poslechli Boží výzvu k mnišskému životu. Druhá část se věnuje uspořádání liturgické modlitby; řeší pořadí a počet žalmů, bohoslužby během dne a v noci (kapitoly 8-18). Kapitoly 19 a 20 se zabývají chováním při zpěvu žalmů a při

⁵⁷ BENEDIKT Z NURSIE. *Regula Benedicti = Řehole Benediktova*. Praha: Benediktinské arciepiškopství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998, s. XLIV-XLVIII.

⁵⁸ Tamtéž, s. XXXI-XXXII.

⁵⁹ GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života*, s. 39-40.

⁶⁰ HOLZHERR, Georg. *Řehole Benediktova: uvedení do křesťanského života: (komentář)*. Praha: Benediktinské arciepiškopství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2001, s. 10.

⁶¹ CLARK, James G. *The Benedictines in the Middle Ages*, s. 28.

modlitbě. Třetí část (zahrnující kapitoly 21-67) řeší organizační a praktickou stránku společného života mnichů; definuje tresty za přestupky, určuje množství jídla a pití, stanovuje předepsaný oděv bratří a reguluje vnější vztahy kláštera. Čtvrtá, závěrečná část, je považována za Benediktův autorský text; zabývá se teologií mnišského života a je v ní kladen velký důraz na lásku.⁶²

Benediktova Řehole nevyžaduje vyhrocené projevy askeze a sebezapření, naopak respektuje fakt, že každý jedinec má své hranice. Bere v potaz i věk či zdravotní kondici jednotlivých mnichů.⁶³ V Řeholi je kladen důraz na uvědomění si neustálé Boží přítomnosti a na stálou lásku ke Kristu, která má výsadní postavení oproti všemu ostatnímu. Krista by měli mniši nacházet a uctívat ve všech lidech, se kterými se setkávají; v opatovi, v ostatních bratřích i v návštěvnících, kteří do kláštera zavítají.⁶⁴

Každodenní život mnichů by měl být přesně zorganizován a rozdělen mezi modlitbu (veřejnou či soukromou), práci a odpočinek. Důležitost modlitby i práce při oslavě Boha vyslovuje heslo, kterým bývá benediktinský způsob života často charakterizován: *ORA ET LABORA* (Modli se a pracuj).⁶⁵ Je nutné zmínit, že tuto formulaci nepoužil Benedikt z Nursie sám, ale objevila se až v 9. století, kdy měla být údajně vyřčena druhým Benediktem důležitým pro tuto mnišskou tradici – Benediktem z Aniánu.⁶⁶ Bohoslužby, práce, jídlo i odpočinek se ve starších dobách řídily podle pohybu slunce po obloze. S jeho východem začínalo dvanáct denních hodin, po západu pak následovalo dvanáct hodin nočních.⁶⁷ Období tmy i světla bylo rozděleno na dvanáct stejně dlouhých časových úseků; například v zimě tedy byla benediktinská

⁶² STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 21-22.

⁶³ FOLTÝN, Dušan. Rytmus každodenního života podle Řehole sv. Benedikta. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*. Praha: Národní galerie ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR v Praze, 2014, s. 111.

⁶⁴ STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktina tradice*, s. 29-32.

⁶⁵ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 11-14.

⁶⁶ GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života*, s. 71.

⁶⁷ FOLTÝN, Dušan. Rytmus každodenního života podle Řehole Benediktovy. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*, s. 108.

„hodina“ v noci delší než našich šedesát minut a ve dne zase ve stejné míře kratší. K jednotlivým částem denního i nočního programu vyzývalo mnichy zvonění zvonu.⁶⁸

Primární postavení má cyklus bohoslužeb probíhající během celého dne, který Benedikt nazýval „Boží dílo“ (*Opus Dei*). Ve své Řeholi Benedikt doporučoval osm shromáždění ke společné modlitbě v průběhu dne; tento pevně stanovený soubor modliteb bývá označován také jako „officium“ či „liturgie hodin“. Jednalo se o noční bohoslužbu (*vigilium*), po které následovaly ranní chvály (*laudy*), po nich přicházely čtyři setkání během dne (*prima, tercie, sexta, nona*), večerní chvály (*nešpory*) a tzv. kompletář (*completorium*), což byla krátká modlitba před spaním.⁶⁹ „Každé officium sestávalo z žalmů, doplněných krátkými čteními (ve vigiliích byla delší), hymny a modlitbami.“⁷⁰ Řehole přikazovala, že v průběhu týdenního rozvrhu má být přezpíván celý Žaltář a určovala i pořadí jednotlivých žalmů.⁷¹ Tato sestava liturgických shromáždění se v průběhu času měnila a přizpůsobovala se konkrétním potřebám jednotlivých klášterů; rozvrh se upravoval podle zaměstnání, které členové kláštera vykonávali. Přibyla také každodenní mše svatá.⁷² O té se Benedikt ve své Řeholi výslovně nezmiňoval, patrně proto, že se nejednalo o výhradně mnišskou bohoslužbu.⁷³ V počátcích mnišství byl vztah mnichů ke kněžím rezervovaný, jelikož kněží požívali určité výhody, s čímž asketicky žijící mniši nesouhlasili. Nešlo však nejspíš o nějakou plánovanou a zásadní neslučitelnost; pokud se kněz vzdal svých privilegií a souhlasil s asketickým životem, mohl do kláštera vstoupit. Navíc, například právě v případě mše svaté, se mniši bez kněze nemohli obejít.⁷⁴ I svatý Benedikt nejspíš předpokládal, že některý z mnichů by mohl být na kněze vysvěcen, a nebránil také vstupu kněží do kláštera, ale v jeho době nebylo pravidlem, že by například opat kláštera byl automaticky i knězem. Mniši patrně docházeli do farního kostela nebo mši sloužil bratr

⁶⁸ LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*, s. 37-38.

⁶⁹ FOLTÝN, Dušan. Rytmus každodenního života podle Řehole sv. Benedikta. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*, s. 108.

⁷⁰ STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*, s. 36-37.

⁷¹ FOLTÝN, Dušan. Rytmus každodenního života podle Řehole sv. Benedikta. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*, s. 109.

⁷² STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*, s. 37-39.

⁷³ Tamtéž, s. 52.

⁷⁴ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 54-55.

vysvěcený na kněze, pokud v klášteře takový byl. Podle C. Stewarta je ale velmi pravděpodobné, že v počátcích se mše svatá denně neslavila.⁷⁵ Honosné bohoslužby byly spojeny především s burgundským klášteřem Cluny, ve kterém se, jak již bylo zmíněno, vyvážený poměr mezi modlitbou a prací stanovený Řeholí vychyloval právě ve prospěch liturgie.⁷⁶ V dnešní době bývá liturgie většinou kratší a méně okázalá, než tomu bylo v předchozích staletích.⁷⁷

Charakteristickým rysem benediktinské spirituality je tzv. božská četba (*lectio divina*). Představuje jednu z mnoha možností, při kterých si mniši může uvědomit stálou Boží přítomnost. Božská četba neznamená pouze čtení samotné, ale zahrnuje i následné rozjímání, které bylo také spojeno se zapamatováním textu. Důvody k memoraci textů byly i praktické; v Benediktově době neměli mniši k dispozici vlastní modlitební knihu či žaltář, zapamatování textů tak zajistilo, že se k přečtenému mohli vracet i během dne. Božské četbě mělo být věnováno několik hodin denně a v době půstu se tato doba ještě prodlužovala. Základní, ale ne jedinou, knihou, kterou měli mniši k dispozici, byla Bible; kromě ní se četly také její komentáře, díla Jana Kassiana či spisy církevních Otců. V současné době se čas určený pro četbu poněkud redukuje, zejména kvůli narůstajícímu množství práce, které se osazenstvo kláštera musí věnovat.⁷⁸

O benediktinském způsobu života je známo, že spojení s Bohem se nehledá pouze prostřednictvím modlitby, ale i skrze práci. Svatý Benedikt kladl důraz na vyvážený vztah práce a modlitby; jedno prostupuje a ústí v druhé. Jedním z důvodů byla samostatnost klášterů; mniši měli být schopni zajistit si své životní potřeby a fungovat nezávisle na druhých. Na práci je ale pohlíženo i jako na službu druhým lidem, skrze kterou jim projevujeme svou lásku, a jako na duchovní činnost, jejímž prostřednictvím poznáváme sami sebe. Oslava Boha prací by měla spočívat v tom, že se jedinec oprostí od svých tužeb a požadavků a zcela se oddá práci pro Boha a pro druhé

⁷⁵ STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*, s. 52-53.

⁷⁶ FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*, s. 59-60.

⁷⁷ STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*, s. 40-41.

⁷⁸ Tamtéž, s. 41-47.

lidi. Ani v průběhu práce by pak neměla utíchat vnitřní modlitba, jejímž prostřednictvím si je mnich vědom stále Boží přítomnosti.⁷⁹

Pro benediktiny by měly být základními ctnostmi, které by každý mnich měl pěstovat, poslušnost a pokora. Poslušnost by se měla realizovat ve vztahu k Bohu, k představenému i k ostatním členům komunity. Řeholník by měl pozorně naslouchat Bohu a opatovi, podřídít svůj život Řeholi a vzdát se vlastních nároků a přání. Vzdání se svých tužeb by měl také uplatňovat vůči ostatním členům komunity, jejichž přáním by měl dávat přednost před těmi svými. Tím se blíží poslušnosti Kristově. Naslouchat Bohu, představenému či ostatním členům společenství by měl mnich pokorně a stejně tak by se měl podřídít opatovi i požadavkům Řehole. Poslušnost a pokora tak podle Benedikta velmi úzce souvisí. Benedikt popisuje dvanáct stupňů pokory; mnich se posouvá od původní bázně plynoucí z vědomí Boží přítomnosti až k dokonalé jednotě srdce a těla. Na tomto stupni se prý bázeň mění v lásku zahánějící veškerý strach a dochází k uvědomění si všech hříchů, ale také toho, že tyto hříchy jsou vykoupěny Boží milostí v Kristu. Řehole zdůrazňuje, že obě tyto ctnosti je nutné zdokonalovat a upevňovat celý život.⁸⁰ Místem nebo jakousi „dílnou“, kde by tyto ctnosti měly být pěstovány a rozvíjeny, je pro Benedikta klášter a komunita, která jej obývá.⁸¹ Proto benediktini kladou důraz na stálost či stabilitu v komunitě. Ten, kdo vyslechne Boží povolání, by měl pečlivě volit nejen mnišský řád, ale také konkrétní klášter, ve kterém bude svou duchovní cestu uskutečňovat. Existují ale i benediktini, kteří tuto stálost vztahují na celou kongregaci, a ne pouze na jednu určitou komunitu; ti se pak mohou přesouvat mezi kláštery, které danou kongregaci tvoří.⁸²

Podle Řehole bylo úkolem opata, který je zástupcem Krista v komunitě, vést klášter tak, aby jeho osazenstvo mělo veškeré podmínky potřebné k hledání Boha.⁸³ Opat a všichni ostatní, kteří v klášteře zastávají nějakou odpovědnou funkci, by měli dbát na to, aby vytvářeli prostředí, ve kterém budou moci všichni členové společenství

⁷⁹ GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života*, s. 71-76.

⁸⁰ STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*, s. 63-70.

⁸¹ GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života*, s. 42.

⁸² STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*, s. 83-87.

⁸³ Tamtéž, s. 95-103.

žit vyváženým a klidným životem, a také na to, aby klášter byl místem klidu v bouřlivém světě.⁸⁴

⁸⁴ BENEDIKT Z NURSIE. *Regula Benedicti = Řehole Benediktova*, s. XLVIII-XLIX.

3. Benediktini v českých zemích

První benediktinské kláštery byly v českých zemích zakládány v 10. století, ale je nutné upozornit, že benediktinští mniši se na území českého státu objevili již dříve, a to jako věrozvěstové v procesu christianizace probíhajícím v 9. století. Úkolem rozšířit křesťanství do českých zemí bylo pověřeno biskupství v Řezně, zejména klášter svatého Emmerama, který jako normu pro organizaci klášterního života přijal Řeholi Benediktovu. Právě v tomto klášteře vznikla v polovině 9. století jakási příručka či nápověda pro kupce a pro misionáře, kteří se vydávali do oblastí obydlých slovanskými kmeny – tzv. *Bavorský geograf*, a také liturgická kniha psaná staroslověnským jazykem – tzv. *Frizinské památky (Frizinské zlomky)*. Existence těchto děl v klášteře naznačuje existenci skriptoria, ve kterém byly vytvářeny náboženské texty pro potřeby misí ve slovanských oblastech. Z přejímání německých křesťanských jmen a světců, kterým byly zasvěcovány kostely, kláštery či nemocnice, je možné soudit, že se české země vlivu řezenského biskupství nebránily, a naopak se mu poměrně ochotně otevíraly. Český kníže Boleslav I. dokonce poslal své děti Strachkvasa a Mladu právě do Řezna, aby tam získaly církevní vzdělání.⁸⁵ Intenzivní vliv Řezna na české země trval až do roku 973, kdy bylo založeno pražské biskupství, které bylo podřízeno arcidiecézi v Mohuči.⁸⁶

První benediktinský klášter založený na území Čech vznikl, podobně jako pražské biskupství, v 70. letech 10. století. Je jím ženský benediktinský konvent u svatého Jiří na Pražském hradě, kde se abatýší stala Přemyslovna Mlada-Marie,⁸⁷ sestra Boleslava II.

Příchod vlastního benediktinského řádu do českých zemí byl iniciován až druhým pražským biskupem, Vojtěchem z rodu Slavníkovců. Ten v roce 992 přivedl

⁸⁵ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 13-15.

⁸⁶ SOMMER, Petr. Poustevník Vintíř/Gunther a nejstarší české benediktinské kláštery. In: JAROŠOVÁ, Markéta a LOMÍČKOVÁ, Radka, ed. *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze v NLN, Nakladatelství lidové noviny, 2013, s. 11.

⁸⁷ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 14.

do Čech dvanáct mnichů z římského kláštera svatých Bonifatia a Alexia na Aventinu, ve kterém sám jistý čas pobýval. S podporou knížete Boleslava II. pak kolem roku 993 založil u Prahy opatství Břevnov ke cti Matky Boží, svatého Benedikta a svatých Bonifatia a Alexia.⁸⁸ Toto opatství pak po dlouhou dobu zastávalo významné postavení v českých zemích, které se nejspíš zakládalo na jeho uznání jako nejstaršího mužského opatství a údajně také na papežských a panovnických potvrzeních tohoto postavení.⁸⁹ Důvodem však mohlo být nejspíš i to, že další vznikající kláštery, jako například Hradisko u Olomouce či Opatovice nad Labem, byly osazeny břevnovskými mnichy.⁹⁰ A jistou roli patrně sehrála i činnost opata a mnichů zejména v období 17. století, kdy se břevnovské osazenstvo snažilo zachovat a pozvednout ostatní kláštery.⁹¹ Jejich snaha o přímý dohled nad chodem jednotlivých klášterů je patrná již od 16. století, kdy se břevnovští opati ujali funkce vizitátorů benediktinských klášterů v Čechách. Předsedali volbám opatů v jednotlivých kláštorech a potvrzovali jejich funkci, v případě nutnosti dokonce opaty odvolávali, či naopak dosazovali.⁹²

V prvních staletích po příchodu benediktinského řádu docházelo k poměrně hojnému zakládání dalších klášterů, které vždy doprovázela podpora panovníka. V zakladatelské politice klášterů se tak odráží fakt, že ve svých počátcích byla christianizace společnosti silně propojena s budováním státu a obojí ovládal panovník. Byl vlastníkem celé země a rovněž církev v jejích počátcích chápal jako svoji církev a zapojil ji do konstrukce státu. Správa státu byla založena na systému hradů v jednotlivých mocenských centrech a na těchto hradech vznikaly nejstarší kostely v 10. století.⁹³ Z provozních důvodů bylo také třeba zajistit kněžský sbor, což v této době nebyla vůbec jednoduchá záležitost. V rodícím se státě neexistovalo žádné centrum výchovy kněží. Přicházeli sem tedy kněží ze sousedního Bavorska a z Říše vůbec. Orientace na Bavorsko se stala definitivní roku 895, kdy došlo k odtržení od Velké

⁸⁸ VILÍMKOVÁ, Milana a PREISS, Pavel. *Ve znamení břevna a růží: historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. Praha: Vyšehrad, 1989, s. 32.

⁸⁹ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 41.

⁹⁰ VILÍMKOVÁ, Milana a PREISS, Pavel. *Ve znamení břevna a růží: historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*, s. 38.

⁹¹ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 41.

⁹² Tamtéž, s. 42-45.

⁹³ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*. Praha: Vyšehrad, 2007, s. 21-23.

Moravy. U založení všech benediktinských klášterů se panovník silně angažoval a vstup benediktinského řádu do Čech byl zcela v rukou knížete. Nejstarší české kláštery navíc neměly skutečné zakládací listiny s výčtem získaného majetku; vše patřilo panovníkovi a kláštery získávaly jen určité důchody.⁹⁴

V roce 999 vznikl klášter na Ostrově u Davle, do kterého přišli mniši z bavorského kláštera Niederaltaich. Spolu s nimi se do Čech dostala gorzská reforma, která zapůsobila i na další české benediktinské kláštery. Nestalo se tak ovšem pouze vlivem ostrovského kláštera, ale roli hrálo i působení opata Meginharda v Břevnově, který rovněž přišel z Niederaltaichu. Autor Johannes Zeschick v díle *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě* uvažuje o možnosti, že břevnovské opatství se pod vliv Niederaltaichu dostalo možná ještě dříve než na počátku 11. století, kdy v čele Břevnova stál opat Meginhard, protože ten prokazatelně nebyl jedinou osobou v klášteře pocházející z tohoto bavorského města. Mezi další ovečky niederaltaišského konventu patřil i první olomoucký biskup, kterým se stal mnich Jan z Břevnova, a také poustevník Vintíř, mnich původně právě v Niederaltaichu, který část svého poustevnického života prožil v Dobré Vodě u Hartmanic na území Čech a byl pohřben právě opatem Meginhardem v klášterním kostele v Břevnově.⁹⁵

Dalším klášterem, založeným asi třicet let poté, se stal Sázavský klášter, o kterém detailněji pojednává následující kapitola této práce. U zrodu kláštera stál poustevník Prokop a přemyslovska knížata. Z jejich popudu Prokop nejspíš v roce 1032 založil klášter, který se řídil pravidly Řehole svatého Benedikta, ale jako liturgický jazyk užíval staroslověnštinu. Klášter podporoval syn knížete Oldřicha, Břetislav I., který se o šestnáct let později stal zakladatelem prvního benediktinského kláštera na Moravě. Byl jím klášter Rajhrad blízko Brna (1048), kam přišli mniši z Břevnova a který fungoval jako břevnovské probošství. Vzhledem k tomu, že v době založení Rajhradu byl břevnovským opatem výše zmíněný Meginhard, spadal i klášter v Rajhradě do sféry vlivu gorzské reformy. Na Moravě pak také z podnětu knížete Oty Olomouckého vznikl klášter Hradisko u Olomouce a na začátku 12. století opatství

⁹⁴ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 29-34.

⁹⁵ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 15-17.

v Třebíči, které bylo založeno knížaty Oldřichem Brněnským a Litoldem Olomouckým a které postupem času získalo vedoucí postavení v moravské oblasti.⁹⁶

V této době také došlo k založení kladrubského kláštera (1108), v němž se angažoval kníže Svatopluk. Je možné, že v Čechách té doby začala vzrůstat nevole k povolávání německých mnichů z Niederaltaichu, protože Svatopluk prý opatství založil pro domácí, české benediktiny. Tento záměr však ztroskotal již v roce 1115, kdy kníže Vladislav I. se svou manželkou povolali do kladrubského kláštera opět německé mnichy. Tentokrát šlo o řeholníky z kláštera Zwiefalten, ve kterém žili otec a bratr Vladislavovy manželky. Klášter Zwiefalten spadal pod vliv hirsauké reformy, která navazovala na reformu z Cluny a která se spolu s nimi dostala do Čech. Mnichy usazenými v českých zemích nebyli Zwiefaltenští příliš vstřícně přijímáni a docházelo k jejich několikerým odchodům a návratům. Trvale se tu usadilo až mnišské společenství, které do kladrubského opatství přišlo třicet let po první povolané skupině. Kladruby se také vždy ohrazovaly proti výsadnímu postavení, které v českých zemích zastával Břevnovský klášter, a zachovávaly si vůči němu určitý odstup.⁹⁷

Všechny výše zmiňované benediktinské kláštery byly založeny za podpory shora, ať už panovníka, nebo šlechticů či knížat. Šlo se tedy zejména o zeměpanské zakládání klášterů, které měly sloužit jako střediska duchovní správy. Roku 1140 skončilo monopolní působení benediktinů v českých zemích a došlo k pronikání dalších řádů, zejména premonstrátů a cisterciáků. Původně benediktinské kláštery byly benediktinům odebrány a darovány nově příchozím řádům. To se stalo například klášteru Želiv, který byl ani ne po deseti letech působení darován premonstrátům, a klášteru Hradiště nad Jizerou, který se pro změnu stal klášterem cisterciáckým.⁹⁸ Je přitom možné, že členové nových řádů, kteří přicházeli na české území, nebyli takovému řešení naklonění a raději by budovali nový vlastní klášter. V knize *Encyklopedie českých klášterů* autoři uvádějí jako podporu pro tuto tezi příklad

⁹⁶ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 17-20.

⁹⁷ Tamtéž, s. 20-21.

⁹⁸ Tamtéž, s. 21-22.

„odmítnutí nabídky převzít benediktinské opatství na Ostrově (1291), již král hodlal ušetřit náklady na slíbenou fundaci pro cisterciáky.“⁹⁹

Polovina 12. století byla zároveň obdobím, kdy docházelo k vnitřní kolonizaci Čech. Na té se významně podílely nejen nově příchozí řády, ale i benediktini, které nově vzniklá konkurence možná nutila k vyšší aktivitě. V této době byla osidlována území darovaná klášterům v době jejich vzniku, a na těchto tzv. klášterních újezdech vznikala nová proboštství a vesnice. Ve 13. století získali břevnovští benediktini území na východě Čech kolem Police a Broumova. Pozornost se zaměřila zejména na broumovské území, které bylo úrodnější a hospodářsky využitelnější a kam se záhy přesunula skupina mnichů z Břevnova.¹⁰⁰

Ve 14. století disponovala většina benediktinských opatství alespoň jedním proboštstvím. Ta vznikala jako důsledek kolonizace, nebo u kostelů patřících k jednotlivým klášterům. V době vlády Karla IV. byly kláštery hospodářsky zajištěny a docházelo k rozvoji řeholního života. Král Karel IV. podporoval nejružnější mnišské řády jako dominikány, cisterciáky, karmelitány a další, ale i pro benediktiny znamenalo období jeho vlády rozkvět. Z královské iniciativy byly založeny dalších benediktinské kláštery.¹⁰¹ Blízko řeky Vltavy v Praze založil z jeho podnětu poslední pražský biskup a první český arcibiskup Arnošt z Pardubic klášter, ve kterém měli mniši slavít liturgii ve slovanském jazyce; tímto klášterem byly Emauzy. Jeho osazenstvo přišlo z Chorvatska a na konci 14. století byly z tohoto centra založeny kláštery ve Slezsku a v Polsku.¹⁰² Papež Klement VI. následně zredukoval aktivity emauzského kláštera, které se podle něj měly omezit pouze na uchovávání slovanské liturgie a neměly se vztahovat na misijní činnost, jak původně zamýšlel Karel IV.¹⁰³

Vláda Karlova prvorozeného syna Václava IV. znamenala ohrožení pro kladrubský konvent. Ten měl být zrušen a jeho hodnota spolu s hodnotou pozemků

⁹⁹ VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*, s. 15.

¹⁰⁰ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 22-23.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 23.

¹⁰² POCHE, Emanuel a KROFTA, Jan. *Na Slované: stavební a umělecký vývoj pražského kláštera*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 12-24.

¹⁰³ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 25.

mu náležejících měla sloužit jako příspěvek umožňující založení biskupství v západních Čechách. Král tím chtěl omezit moc arcibiskupa Jana z Jenštejna. Zrušení kláštera zabránila rychlá volba opata a její snad ještě rychlejší schválení arcibiskupem. Tím se ale konflikt mezi Janem z Jenštejna a Václavem IV. ještě prohloubil a v roce 1393 vyvrcholil mučením a utopením Jana z Pomuku.¹⁰⁴

V následujícím století zasáhla benediktinské kláštery (a samozřejmě nejen ty) první těžká krize v podobě husitského hnutí. Devastace se netýkala pouze jednotlivých proboštství, opatství a klášterních budov, ale také spisů a knih v klášterních knihovnách, skriptoriích a archivech, stejně jako uměleckých předmětů. Toto období nás připravilo o ucelené informace o budování a činnosti řeholních společenství ve středověku. Zkáza postihla všechna opatství, ale některá se přes zpusťování už nedokázala přenést a obnovit svou původní činnost. Zanikla tato opatství: Svatý Ambrož v Praze, Svatý Duch v Praze, Postoloprty, Ostrov, Opatovice, Podlažice, Vilémov a Teplice.¹⁰⁵ Mniši z opatství Břevnov se museli uchýlit do Broumova, který tlaku husitů odolal, ostrovský konvent se přestěhoval do Svatého Jana pod Skalou, Sázavský klášter se dostal do světských rukou.¹⁰⁶

Ani 16. století a s ním spojené reformační hnutí nebylo pro benediktinské kláštery příznivým obdobím. Ovšem Johannes Zeschick upozorňuje na to, že vzhledem k předchozímu husitskému rabování sama reformace možná jen dokončila, a nikoliv způsobila, zkázu dalších opatství. Zanikl například klášter v Třebíči, ve Vilémově a ženské opatství v Pustiměři.¹⁰⁷

V 17. století nastal opětovný rozvoj zbylých klášterů, což je spojováno s činností břevnovského opata Wolfganga Selendera z Prošovic. Opat Selender se věnoval správě a dozorování všech benediktinských klášterů v Čechách a ne jeden z nich opětovně uvedl do provozu. Zejména to platí pro broumovské opatství, které pak postupem času

¹⁰⁴ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 26.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 26.

¹⁰⁶ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*. Praha: Národní památkový ústav, územní památková správa v Praze ve spolupráci s územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze, 2013, s. 7.

¹⁰⁷ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 26-27.

získalo v českých zemích vedoucí postavení.¹⁰⁸ Tato jeho činnost však neměla pouze kladné přijetí. Opat Selender se tituloval jako „generální vizitátor“ a důsledně navštěvoval kláštery, ve kterých v případě nutnosti odvolával a dosazoval nové opaty či správce. Tuto funkci prý chápal jako posláni od panovníka, a ne od arcibiskupa, a tak bylo jeho počínání některými opaty označeno za troufalost. Císař Rudolf II. ale jeho úřad a pravomoci z něj vyplývající vzápětí potvrdil. Jeho snaha pravděpodobně souvisela s tendencí sloučit benediktinské kláštery do kongregací, které byly typické pro období po Tridentském koncilu, a jeho činnost skutečně můžeme chápat jako předpoklad vzniku České benediktinské kongregace, jejíž faktický počátek spadá do doby působení jeho nástupce, opata Benna z Falkenberka. „*Ke kongregaci náležela opatství Břevnov (spolu s Broumovem, Policí a Rajhradem), Svatý Jan pod Skalou, Svatý Prokop na Sázavě, Kladruby (spolu s Přešticemi a Touškovem) a Svatý Mikuláš na Starém Městě pražském.*“¹⁰⁹ Kongregace se však dostávala do sporů s pražskými arcibiskupy, kteří se stavěli odmítavě k činnosti řádových vizitátorů, jimiž v té době bývali právě opatové Břevnovského kláštera (nejspíš díky jeho privilegovanému postavení mezi českými benediktinskými kláštery). Problém se týkal zejména potvrzování opatské funkce a odvolávání či dosazování opatů jednotlivých klášterů vizitátorem, což arcibiskupové chápali jako zasahování do biskupských pravomocí. Roku 1705 začal tzv. spor o exempci, tedy o vynětí klášterů z pravomoci diecézního biskupa. V tu chvíli se ukázal jako klíčový fakt, že kongregace nebyla nikdy schválena Římem, což nakonec vedlo k jejímu anulování římskou kongregací pro biskupy a řeholníky v roce 1758.¹¹⁰ Kláštery, které kongregaci tvořily, však již v roce 1763 přijaly na provinční kapitule¹¹¹ ústavu, ve které byl tentokrát kladen důraz na rovnoprávnost a samostatnost členských klášterů (oproti předchozímu privilegovanému postavení Břevnova). Každé tři roky mělo dojít k volbě prézesa¹¹² a dvou definatorů¹¹³. Prézes pak z titulu své funkce předsedal volbě opata v jednotlivých

¹⁰⁸ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 27.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 41-45.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 45.

¹¹¹ Shromáždění představených klášterů a volených zástupců z řad mnichů z jednotlivých klášterů tvořících kongregaci.

¹¹² Předsedající opat kongregace.

¹¹³ Poradce představeného kongregace.

klášterech, ale potvrzení opatské funkce spadalo do pravomocí arcibiskupa. Další úkon, který patřil do kompetencí přezesa, byla vizitace klášterů, přičemž jeho klášter byl vizitován definitivně.¹¹⁴ Tato přijatá pravidla patrně vycházela z předpisů, které byly stanoveny svatým stolcem a dány benediktinským opatům na vědomí.¹¹⁵

Přes výše zmíněné rozpory přineslo toto období rozmach klášterní architektury a docházelo k nákladným přestavbám původních konventů. Rostl i počet mnichů a mnišek a obyvatelé jednotlivých klášterů (samozřejmě pouze těch větších) se nyní dali počítat na desítky. Řádoví bratři a sestry se věnovali nejen liturgii, duchovní správě nebo správě majetku, ale zabývali se také vědou či vzděláváním.¹¹⁶

Následující století ovšem rozkvět benediktinského řádu a jeho klášterů opět zastavilo. V roce 1785 došlo kvůli reformám Josefa II. k rušení klášterů. Mimo jiné byly zrušeny kláštery Svatý Jan pod Skalou, Svatý Mikuláš na Starém Městě a Svatý Prokop na Sázavě. Zůstal pouze Rajhrad, Břevnov-Broumov a Emauzy.¹¹⁷

České benediktinské mnišství bylo velmi oslabeno a 19. století nevedlo k žádné větší nápravě stávajících poměrů, i když byl založen nový klášter benediktinek v Praze. Z původního množství opatství zůstalo jen dvojopatství Břevnov-Broumov, opatství Emauzy a Rajhrad. Mnišský způsob života ustrnul. V klášterech se nevyskytovali laičtí bratři; mnišství té doby bylo spojeno s kněžstvím. Opatství se také musela vyrovnávat se vzrůstem českého národního vědomí a situacemi s tím spojenými, zejména s německými reakcemi. Většinou šlo o útoky zvenku, neboť v klášterech samotných se bratři dokázali domluvit. Například volba opata v Břevnově-Broumově probíhala tak, že po českém opatovi vždy následoval opat německý a naopak. Nicméně to nezabránilo nařčení břevnovsko-broumovského opata Jana Nepomuka Rottera z toho, že se snaží počestit broumovský klášter, a proto je hanbou němectví.¹¹⁸

¹¹⁴ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 45-47.

¹¹⁵ KRÁSL, František a JEŽEK, Jan. *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1898, s. 504.

¹¹⁶ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 27-29.

¹¹⁷ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 43.

¹¹⁸ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 31.

Opatství Emauzy, které v 19. století zažívalo hospodářský pokles doprovázený personálním úpadkem, bylo předáno mnichům z Beuronu. Je nutné přiznat, že jejich působení opatství prospělo a to zaznamenalo velký rozkvět. Roku 1885 se stalo samostatným opatstvím Beuronské kongregace; do kláštera však byli hned od počátku přijímáni i čeští uchazeči. K zahraničním benediktinským kongregacím se připojilo i opatství Břevnov-Broumov, které se stalo součástí rakouské kongregace Neposkvrněného početí Panny Marie, a Rajhrad, který byl v roce 1813 povýšen na opatství, se přidal taktéž k rakouské kongregaci Svatého Josefa. Roku 1888 došlo k založení nového benediktinského opatství, které ihned po svém vzniku začalo velmi prosperovat. Bylo jím ženské opatství Svatý Gabriel na Smíchově, jehož osazenstvo přišlo ze salcburského kláštera Nonnberg.¹¹⁹

Český monastický život dokázal překonat I. světovou válku, ale problémy nastaly po jejím konci. Vznik Československé republiky a nová vlna nacionalismu vedly k vyhnání německých mnichů z Emauz a k odchodu řádových sester z opatství Svatého Gabriela. Také zapojení opatství Rajhrad a Břevnov-Broumov do rakouských benediktinských kongregací bylo nově vzniklé republice trnem v oku. Broumovskému klášteru se však i přes tyto nesnáze podařilo, jako jedinému, zažít po I. světové válce období rozmachu. Činnost jeho opata Dominika Prokopa přitahovala zájem mladých lidí a díky tomu se zvýšil počet členů a došlo k omlazení klášterního osazenstva. Tento rozkvět ovšem netrval příliš dlouho. Vše ukončila II. světová válka. Na začátku roku 1939 iniciovali čeští mniši rozdělení opatství Břevnov-Broumov na dva samostatné celky. V průběhu války pak bylo běžnou praxí odvedení kněží, noviců i opatů do koncentračních táborů.¹²⁰ V roce 1942 byl takto internován opat kláštera Na Slovanech (Emauzy), který v koncentračním táboře zemřel, a emauzský klášter byl stejného roku uzavřen.¹²¹

Konec II. světové války a porážka Německa mohly na chvíli přinést jistou naději na obnovu řeholního života v Čechách, ale hned po válce se ukázalo, že ozdravný

¹¹⁹ Tamtéž, s. 31-33.

¹²⁰ Tamtéž, s. 35-37.

¹²¹ POCHE, Emanuel a KROFTA, Jan. *Na Slovanech: stavební a umělecký vývoj pražského kláštera*, s. 31.

proces nastartován nebude. Pro Broumov byly následky války tragické, protože mnichy postihl stejný osud jako ostatní německé obyvatelstvo; v letech 1945-1946 byli vyhnáni. O udržení kláštera se snažili čeští benediktini z USA, ale ti byli vypovězeni jen o pár let později, roku 1950. Tento rok znamenal konec i pro ostatní kláštery. V dubnu 1950 byly všechny kláštery nejprve obsazeny a následně zrušeny; jednalo se o tzv. akci „K“ - kláštery. Některým opatům se podařilo uprchnout, někteří byli odsouzeni na doživotí a někteří internováni. Klášterní komplexy začaly sloužit většinou jako sklady a hospodářské budovy; jejich vybavení, umělecké a liturgické předměty byly ničeny a vyhazovány. Stagnace řeholního života trvala několik desítek let, až do roku 1989.¹²²

Svobodu církvi i řeholnímu životu přinesla Sametová revoluce v listopadu 1989. Dosud žijící mniši z konventů v Rajhradě, Břevnově a Emauzích se vrátili do Břevnovského opatství a obnovili tam klášterní život. Klášterní budovy byly konventům navraceny a neustále se pracuje na jejich rekonstrukci. Broumovské opatství je spravováno z Prahy-Břevnova a v současné době není osazeno řeholní komunitou.¹²³

¹²² ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 37.

¹²³ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 44.

4. Sázavský klášter

Sázavský klášter, jehož založení se tradičně klade do 30. let 11. století, byl třetím mužským klášterem založeným v českých zemích. Jsou s ním neodmyslitelně spojeny dva významné fenomény středověkého církevního prostředí v českých zemích. Prvním z nich je postava svatého Prokopa, druhým pak užívání staroslověnského jazyka v počátcích existence kláštera.

Oproti ostatním duchovním institucím té doby měl Sázavský klášter určité specifikum; u jeho založení stála soukromá osoba.¹²⁴ Kněz, později mnich, Prokop nebyl z významného či vládnoucího rodu, jako tomu bylo v případě Přemyslovný Mlady-Marie, která stála u založení prvního ženského kláštera u svatého Jiří, nebo v případě biskupa Vojtěcha z rodu Slavníkovců, který spolu s knížetem Boleslavem II. založil Břevnovský klášter. V případě mnicha Prokopa neznáme s největší pravděpodobností ani jeho skutečné jméno, jelikož jméno Prokop bylo nejspíš až přijaté jméno řeholní. Protože je postava svatého Prokopa pevně spjata se Sázavským klášterem, jeho založením a počátečními lety, následující kapitola se věnuje jeho životní pouti a působení.

4.1 Život svatého Prokopa a založení Sázavského kláštera

O životě svatého Prokopa se dozvídáme nejvíce z církevních pramenů a legend. Jde zejména o nejstarší latinskou prokopskou legendu *Vita minor* (u níž se předpokládá, že byla zpracována na základě starší staroslověnsky psané legendy, která se ale nedochovala); *Letopis mnicha sázavského* sepsaný zhruba v druhé polovině 12. století; svatoprokopskou legendu *Vita antiqua* ze 13. století a legendu *Vita maior* z doby panování Karla IV. Většina spisů se zřejmě opírala o nejstarší svatoprokopskou legendu *Vita minor*. Informace, které se z těchto legend dozvídáme, se týkají spíše kultu svatého

¹²⁴ MNICH SÁZAVSKÝ. Kronika Mnicha sázavského. In: KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ, MNICH SÁZAVSKÝ A FIALA, Zdeněk, ed.. *Pokračovatelé Kosmovi*. Praha: Svoboda, 1974, s. 192.

Prokopa než konkrétních zpráv o Prokopově životě. Svatoprokopský kult byl v gotickém období v českých zemích kladně přijímán díky jeho protiněmeckému zaměření, které pravděpodobně reagovalo na spory mezi českým a německým duchovenstvem.¹²⁵ Tyto protiněmecké tendence je možné najít i v legendách samotných; například *Legenda o svatém Prokopu Sázavském* líčí, jak opat Prokop vyhnal nově dosazeného německého opata ze Sázavy „nejnaléhavějšími ranami své pastýřské berly“.¹²⁶

O Prokopově dětství a mládí toho příliš nevíme; popis jeho osoby postupem času zkreslila řada legendistických kliše a idealizací s cílem vylíčit významné církevní osobnosti a světce jako jedince dokonalé již od dětství a podpořit tak akt jejich kanonizace.¹²⁷ Narození svatého Prokopa se klade mezi roky 970-980.¹²⁸ Odhad se opírá o rok založení Sázavského kláštera, který ale také není možné pevně ukotvit. Například břevnovský rukopis Kosmovy kroniky uvádí hned dva možné letopočty založení kláštera, a to rok 1009 a rok 1033; tatáž kronika v rukopisu donaueschingenském, v rukopisu roudnickém a knihovny Národního muzea v Praze klade založení kláštera do roku 1032; drážďanský a vídeňský rukopis Kosmovy kroniky zmiňují rok 1038. Východiskem, ke kterému se historikové kloní, je hypotéza, že množství údajů označuje dvě události. Jednou z nich je začátek Prokopova poustevnického života, za který je považován rok 1009; druhou pak je založení kláštera, kterému by mohl odpovídat rok 1032 nebo jemu blízké datace.¹²⁹ Pro Prokopův život se zdá být zásadní rok 1009, kdy nejspíš odešel do samoty sázavských lesů. Podle Mnicha sázavského odešel již jako kněz a mnich.¹³⁰ Před toto datum je tedy nutné zařadit jeho laický život i kněžské a mnišské působení. Uvažuje se o tom, že knězem se Prokop stal kolem roku 1000. Kněžské svěcení kolem tohoto roku by pak odkazovalo

¹²⁵ SLÁMA, Jiří. Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti. In: SOMMER, Petr, ed. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006, s. 99-100.

¹²⁶ KLEMENT, Method Karel, ed. *Legenda o svatém Prokopu Sázavském*. Praha: Přípravný jubilejní výbor svatoprokopský k roku 1953, 1949, s. 23.

¹²⁷ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 77-82.

¹²⁸ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 44.

¹²⁹ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 73-74.

¹³⁰ MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 77.

právě k letům 970-980 jako nejpravděpodobnějšímu období Prokopova narození. Knězem či jáhnem se totiž jedinec mohl stát až po dosažení potřebného kanonického věku (stejně jako dnes). Samozřejmě nevíme, jak pevně se středověká církev v českých zemích držela předepsaných pravidel, ale P. Sommer odkazuje na kompendium synodálních usnesení sepsaných na počátku 10. století Reginem Prümským¹³¹, ve kterém je zmínka o tom, že knězem se jedinec v té době mohl stát ve věku 30 let. Podle P. Sommera je pravděpodobné, že tato pravidla platila i v Prokopově době. To by teoreticky znamenalo, že v případě vysvěcení kolem roku 1000 by byl pravděpodobným rokem Prokopova narození rok 970. V případě jáhenského svěcení byl prý požadovaný věk 25 let, tudíž by jeho narození spadalo stále ještě před rok 980.¹³² Přestože se Prokop stal knězem, byl ženatý a měl syna Jimrama, což bylo pro české kněze té doby obvyklé. Kněžský celibát se v českých zemích prosadil až v průběhu 12. století.¹³³ Mnich sázavský udává jako místo jeho narození vesnici Chotouň¹³⁴ ležící východně od Českého Brodu.

Svatoprokopské legendy i *Letopis mnicha sázavského* uvádějí, že Prokop byl knězem vzdělaným ve staroslověnském písmu a jazyce. Otázkou ovšem zůstává, kde tyto vědomosti získal. V této souvislosti se často poukazuje na existenci staroslověnských spisů církevního charakteru, které se dochovaly v Chorvatsku a Rusku a v nichž je patrný vliv češtiny. Tento fakt vede k myšlence existence vzdělané vrstvy autorů a opisovačů, kteří byli většinou spojeni právě kněžstvem, jež bylo nositelem vzdělanosti. Ovšem P. Sommer uvádí, že: „*Historiografie je většinou značně skeptická k představě významné a samostatné slovansky orientované české církve.*“¹³⁵ Někdy se proto uvažuje o zahraničních lokalitách, kde mohl Prokop takové vzdělání získat, nebo se dokonce předpokládá jeho zahraniční původ. Například podle hypotézy J. Slámy mohl být Prokop původem Bulhar, což podporuje konstatováním, že

¹³¹ Středověký kronikář a benediktinský opat kláštera v Prümü.

¹³² SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 92-94.

¹³³ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*. Řím: Křesťanská akademie, 1968, s. 44.

¹³⁴ MNICH SÁZAVSKÝ. *Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české*. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 77.

¹³⁵ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 95-96.

v 11. století nebyla v Čechách žádná slovanská škola, zatímco právě v Bulharsku takové školy najdeme.¹³⁶ Jak ale upozorňuje P. Sommer, prameny neobsahují žádné informace o Prokopově cizím původu či jeho pobytu v cizině.¹³⁷ V legendě *Vita maior* se objevuje zmínka o slovanské škole na Vyšehradě, ale podle P. Sommera je nepravděpodobné, že by na přelomu 10. a 11. století existovalo v Praze takovéto centrum, navíc slovansky orientované.¹³⁸ Jak uvádí K. Reichertová, vyšehradská kapitula byla založena až po Prokopově smrti. Zároveň autorka vylučuje i uherský Visegrád, k jehož založení došlo taktéž později.¹³⁹ Výuka kněží v českých zemích pravděpodobně probíhala „pod dohledem“ zkušeného kněze, který se kromě své služby věnoval i výuce nových adeptů na kněžský stav. Mezi kněžími věnujícími se výchově kněžského dorostu tak mohli být i ti, kteří stále udržovali velkomoravské dědictví. Prokop tedy mohl své vzdělání ve staroslověnštině získat od některého staroslověnštinu používajícího kněze, od kterého se učil.¹⁴⁰

Ještě před zahájením poustevnického života se stal Prokop mnichem. Vzhledem k tomu, že se nacházíme na počátku 11. století, mohl v českých zemích s mnišskou komunitou vejít do kontaktu v benediktinských kláštrech buď v Břevnově, nebo na Ostrově u Davle. Jako pravděpodobnější se jeví klášter v Břevnově, jehož počátky jsou spojeny s řecko-latinsky orientovaným klášteřem svatých Bonifatia a Alexia na římském Aventinu. Jak bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, jméno Prokop nebylo s největší pravděpodobností původním jménem osoby, kterou jako svatého Prokopa známe. Nejspíš se šlo o jméno řeholní; mohlo být přejato od světce Prokopa Dekapolitánského nebo mučedníka Prokopa žijícího v době císaře Diokleciána. Oba tito světci byli spojeni se Svatou zemí a je možné, že jejich tradice se udržovala právě

¹³⁶ SLÁMA, Jiří. Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti. In: SOMMER, Petr, ed. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, s. 103.

¹³⁷ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 77.

¹³⁸ Tamtéž, s. 100-101.

¹³⁹ REICHERTOVÁ, Květa. Slovanský klášter na Sázavě. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*. Praha: Odeon, 1988, s. 90.

¹⁴⁰ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 101-102.

v aventinském prostředí. Břevnovský klášter se tak jeví jako vhodné místo, kde mohl Prokop své jméno získat.¹⁴¹

Po čase mnich Prokop odešel do samoty jeskyně v Dalejích u Jinonic¹⁴² a poté do lesů u řeky Sázavy. Z informací obsažených v *Legendě o svatém Prokopu Sázavském* je možné usuzovat, že tato oblast nebyla zcela pustá, jelikož k Prokopovi časem přicházelo mnoho lidí pro radu a útěchu.¹⁴³

Postupem času se kolem Prokopa vytvořila podobně smýšlející komunita, jejíž součástí byl i Prokopův syn Jimram a jeho synovec Vít.¹⁴⁴ Podle legendy byl vybudován kostel Panny Marie a svatého Jana Křtitele (nejspíš dřevěný) a společenství přijalo Řeholi svatého Benedikta.¹⁴⁵ Stejně události popisuje i Mnich sázavský. Podle legendy *Vita minor* se o Prokopově činnosti dozvěděl kníže Břetislav a rozhodl se, že stávající společenství, které pravděpodobně již chápal jako základ kláštera, zaopatří a určí mu představeného. Nezakládal tedy nejspíš klášter jako takový. Legendu o setkání mnicha Prokopa s knížetem Oldřichem, který byl tímto setkáním tak zasažen, že pro Prokopa založil klášter, pravděpodobně doplnil až Mnich sázavský. I v tomto případě zůstává Břetislav I. tím, kdo Prokopa přiměl přijmout hodnost opata. Mnich sázavský se patrně snažil, aby jeho podání korespondovalo s tradovaným rokem založení kláštera, kterým byl rok 1032. Protože Břetislav I. panoval až v letech cca 1035-1055, vložil Mnich sázavský do děje Prokopovo setkání s knížetem Oldřichem, aby tradovanému roku založení kláštera odpovídal správný panovník. Jako možný motiv tohoto činu se udává legitimizace majetkových poměrů kláštera, jelikož Mnich sázavský uvádí, že Oldřich věnoval klášteru jisté nemovité statky. Z výzkumů ale vyplývá, že v 11. století nemáme u žádné církevní instituce doloženou zakládací listinu s výčtem statků, které jí panovník věnoval. Ze 12. století pak pochází řada falešných listin, které se snaží prokázat, že kláštery hospodaří s majetkem, který je od počátku jejich vlastnictvím. Je možné, že stejný cíl sledoval i Mnich sázavský.

¹⁴¹ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 104-107.

¹⁴² Prokopské údolí.

¹⁴³ KLEMENT, Method Karel, ed. *Legenda o svatém Prokopu Sázavském*, s. 17.

¹⁴⁴ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 66.

¹⁴⁵ KLEMENT, Method Karel, ed. *Legenda o svatém Prokopu Sázavském*, s. 20.

Samozřejmě ale existují i úvahy o tom, že u založení kláštera stál opravdu kníže Oldřich.¹⁴⁶

Panovník, ať už Oldřich, či Břetislav I., dal údajně klášteru do užívání „řeku tekoucí od Milobuze až k jeskyni, která se obecně nazývá Zákolnice, s lukami a lesem vůkol.“¹⁴⁷ Je nutné připomenout, že v té době neznamenal „darování“ totéž co dnes. Takto „darované“ pozemky byly stále majetkem původního vlastníka; ten měl kontrolu nad jejich správou a získával z nich výnos. Taktéž mohl, v tomto případě, zasahovat i do vnitřního chodu kláštera.¹⁴⁸ S touto donací se pojily problémy, protože se údajně přihlásili svobodní sedláci, kteří si na stejné území činili nároky a proti knížecímu rozhodnutí protestovali. Panovník je pak musel vyplatit. Prokop v pozici opata Sázavského kláštera setrval až do své smrti dne 25. března 1053. Byl pohřben pražským biskupem Šebířem v klášterním kostele.¹⁴⁹

V Prokopově době byl klášter nejspíš vybudován ze dřeva a podle archeologických výzkumů se jeho jádro nacházelo zhruba uprostřed dnešních staveb. To bylo důsledkem benediktinského principu *stabilitas loci*, podle kterého novější stavby navazují na ty, které jim předcházely. Na místě církevní stavby nemohla být vybudována obyčejná stavba světská.¹⁵⁰

Podle Benediktovy Řehole je benediktinský klášter promyšleným systémem staveb, který představuje dokonalou Boží dílnu, jejíž osou je konventní chrám, po jehož jižní straně se nachází obydlí mnichů. V souladu s tímto postulátem stálo jižně od dřevěného kostela taktéž dřevěné konventní stavení. Šlo o budovu se třemi nebo čtyřmi rameny, která se rozprostírala po obvodu čtvercového rajského dvora a v níž byly umístěny jednoduché příbytky mnichů. Stavba fungovala od dob svatého Prokopa až do poloviny 12. století, kdy se uskutečnila kamenná přestavba kláštera. Před

¹⁴⁶ SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*, s. 110-113.

¹⁴⁷ MNICH SÁZAVSKÝ. *Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české*. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 79.

¹⁴⁸ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 57.

¹⁴⁹ MNICH SÁZAVSKÝ. *Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české*. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 79-80.

¹⁵⁰ LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců*. Díl III., *Správa a obrana země (1012-1055): od Oldřicha po Břetislava I.* Praha: Libri, 2008, s. 70.

východním průčelím fary byly odhaleny zbytky další dřevěné stavby, v níž byla rozpoznána prelatura (sídlo opata), která byla v souladu s požadavky Řehole budována mimo mnišskou klausuru. Je pravděpodobné, že v areálu kláštera se nacházela společná ložnice mnichů (dormitář), jídelna (refektář) a další místnosti předepisované Řeholí. Dnešní historici a archeologové předpokládají, že i v tomto raném období kláštera existoval v jeho areálu špitál zasvěcený svatému Janu Křtiteli, jelikož pohostinství bylo jednou z důležitých činností benediktinů. Klášter byl také nejspíš vybaven řadou hospodářských budov, které potřeboval ke svému chodu. Na severním okraji kláštera se nacházelo sídliště obývané laickými služebníky, kteří pro klášter pracovali a starali se o jeho údržbu.¹⁵¹

4.2 Klášter v letech 1053-1096

Po smrti opata Prokopa se opatem stal jeho synovec Vít, kterého „*družná jednota bratří zvolila z vlastní vůle*“.¹⁵² Za jeho působení v opatské funkci došlo k prvnímu zásahu proti slovanskému konventu, když byli opat a jeho mniši nejspíš roku 1055 nebo 1056 vyhnáni a na jejich místo byl povolán latinský konvent z Břevnova. Stalo se to za vlády knížete Spytihněva II., který nastoupil na trůn po Břetislavovi I. Otázkou zůstává, co bylo skutečným důvodem pro vyhnání mnichů užívajících staroslověnštinu. V době před Spytihněvovým nástupem na trůn se pravděpodobně prohlubovaly rozpory mezi východní a západní církví, které vyvrcholily roku 1054 rozkolem mezi Konstantinopolí a Římem. Nejspíš také vzrůstal tlak západní církve na sjednocení národních liturgií a liturgickou čistotu. Spytihněv II. byl obhájcem latinského směru, za manželku měl Němku Idu Velinskou a podporoval německé mnichy. Snažil se také získat královskou korunu, což mohlo být důvodem toho, že plnil

¹⁵¹ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 15-19.

¹⁵² MNICH SÁZAVSKÝ. *Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české.*: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 80.

veškeré požadavky, které západní církve kladla.¹⁵³ Podle Mnicha sázavského byly důvodem vyhnání pomluvy, že se sázavští benediktini „zapletli slovanským písmem do kacířství a pokrytectví a že jsou vůbec neznabozi“,¹⁵⁴ které šířili odpůrci slovanské Sázavy a kterým Spytihněv II. uvěřil.¹⁵⁵

Vít a sázavští mniši se podle *Legendy o svatém Prokopu* uchýlili do Uher. Uvažuje se, že azyl našli v klášteře svatého Ondřeje ve Visegrádu. V Uhrách se také nejspíš setkali se Spytihněvovým mladším bratrem Vratislavem II., který tam utekl se svou matkou právě v souvislosti s nástupem staršího bratra k moci. Podobný osud vyhnanců tak mohl být jedním z důvodů Vratislavovy přízně vůči klášteru a slovanské liturgii po návratu zpět do českých zemí.¹⁵⁶

Vratislav nastoupil na trůn po Spytihněvově smrti v roce 1061. Nejspíš v letech 1063-1064 se na jeho povolání vrátil i původní konvent Sázavského kláštera. Někdy v tomto období došlo k vybudování první kamenné stavby na Sázavě, kterou je tetrakonchální (čtyřapsidový) kostel svatého Kříže, vysvěcený roku 1070. Sloužil pro potřeby laického sídliště nacházejícího se severně od kláštera. Laické osazenstvo kláštera bylo v tomto kostele křtěno i pohřbíváno.¹⁵⁷ Opat Vít před svou smrtí svěřil, se svolením knížete, opatskou hodnost Prokopovu synovi Jimramovi.¹⁵⁸ První tři opati Sázavského kláštera byli tedy v úzké příbuzenské linii.

Vratislav II. se snažil slovanský konvent podporovat natolik, že kolem roku 1080 žádal papeže Řehoře VII. o povolení staroslověnské liturgie pro pražskou diecézi.¹⁵⁹ Důvodem mohla být touha získat větší nezávislost na duchovních centrech Říše, účinnější šíření křesťanství v českých zemích a s tím možná spojené posílení

¹⁵³ REICHERTOVÁ, Květa. Slovanský klášter na Sázavě. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 86.

¹⁵⁴ MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 80.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 80.

¹⁵⁶ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 64-65.

¹⁵⁷ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 18-19.

¹⁵⁸ MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 81.

¹⁵⁹ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 10.

pozice knížete na domácí půdě. Papež Řehoř VII. byl však zastáncem jednoty církve a její záchranu spatřoval právě v jednotné liturgii a jednotném jazyce. Jeho odpověď byla tedy zamítavá.¹⁶⁰ Nicméně Vratislav II. zůstal i po této zamítavé odpovědi podporovatelem Sázavského kláštera a proti slovanské liturgii nezasáhl.¹⁶¹

V 90. letech 11. století se novým opatem stal Božetěch, který byl, jak píše Mnich sázavský, schopný umělec, řezbář a malíř.¹⁶² Za doby jeho působení došlo k výstavbě nového kamenného románského dvojloďního chrámu, který 14. října roku 1095 vysvětil pražský biskup Kosmas. Do hlavního oltáře byly vloženy ostatky svatého Petra, Pavla, Ondřeje, evangelisty Lukáše a řady dalších. V následujících dnech (15. a 16. října 1095) byly vysvěceny další oltáře v prostoru kostela. Došlo také k uložení ostatků ruských mučedníků kanonizovaných ruskou církví v roce 1072 Borise a Gleba,¹⁶³ z čehož je možné uvažovat o stycích Sázavy s východní církví, které trvaly i po církevním schizmatu. Uložení ostatků bylo ale provedeno západním způsobem, tedy do oltářní mensy.¹⁶⁴ Po slavnostním vysvěcení kostela se začal vyostřovat konflikt mezi opatem Božetěchem a pražským biskupem Kosmasem, který začal již dříve a pravděpodobně vinou sázavského opata.¹⁶⁵ Podle Mnicha sázavského byl opat Božetěch nejen vynikající umělec, ale také člověk „*toužící po slávě u lidu, domýšlivý, popudlivý*“.¹⁶⁶ Kníže Vratislav II. si Božetěcha velmi vážil a zahrnoval jej přízní, což možná vedlo k přehnanému sebevědomí sázavského představeného, které právě zapříčinilo konflikt mezi ním a Kosmasem. Opat Božetěch totiž zasáhl do kompetencí biskupa, když při slavnostní bohoslužbě vsadil králi korunu na hlavu, ačkoli na tento akt měl právo pouze biskup. Vratislav však stále chránil klášter, staroslověnštinu i opata

¹⁶⁰ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1895, s. 192-194.

¹⁶¹ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 77.

¹⁶² MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 82.

¹⁶³ Tamtéž, s. 150-151.

¹⁶⁴ Východní církve používala k uložení ostatků lněný nebo hedvábný šátek, do jehož horní části byly ostatky vsity, tzv. antimensium.

¹⁶⁵ REICHERTOVÁ, Květa. Slovanský klášter na Sázavě. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 96-97.

¹⁶⁶ MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 82.

Božetěcha, a tak opat vykonal pouze kajícnou cestu do Říma, ale jinak zůstal jeho čin, prozatím, bez následků.¹⁶⁷

Situace se změnila po nástupu nového panovníka, kterým se stal Vratislavův syn Břetislav II. Ten stál v opozici proti svému otci a snažil se o reformu církve.¹⁶⁸ Podle informací, které nám poskytuje Mnich sázavský, se proti opatovi Božetěchovi postavili i někteří mniši z jeho kláštera a pomlouvali jej u nového panovníka. Je možné, že si dělali naděje na převzetí opatské funkce.¹⁶⁹ Není možné prokázat, zda tyto pomluvy měly vliv na následné činy Břetislava II., ale pokud ano, zasáhl panovník asi naprosto jinak, než si stěžovatelé představovali; pravděpodobně roku 1096 vyhnal opata Božetěcha a s ním celý jeho konvent. Tento rok znamená definitivní konec staroslověnské Sázavy.¹⁷⁰

V pramenech se nezachovaly detailní informace o způsobu života mnichů na Sázavě, ale vzhledem k tomu, že společenství bylo podrobeno Řeholi svatého Benedikta, je možné soudit, že se svým každodenním životem snažili naplňovat její požadavky. Pravděpodobně se tedy věnovali každodenním společným modlitbám v chóru i modlitbám soukromým, rozjímavé četbě i manuální práci, která byla potřebná zejména v počátcích kláštera, kdy bylo nutné upravit okolní krajinu. *Legenda o svatém Prokopu* se zmiňuje o kompletáři, po kterém byl prý Prokop zachvácen nevolností a následně zemřel.¹⁷¹ Poznámává také, že Prokop po svém dosazení do opatské funkce „*velmi pokorně nesl kázanie i svatého Benedikta ustavenie*“.¹⁷² Za Prokopova života se bohoslužby konaly zřejmě slovansky, nicméně podle západního ritu. I přes používání staroslověnštiny podléhal Sázavský klášter patrně autoritě Říma. V knize

¹⁶⁷ REICHERTOVÁ, Květa. Slovánský klášter na Sázavě. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 96.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 97.

¹⁶⁹ MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 83.

¹⁷⁰ REICHERTOVÁ, Květa. Slovánský klášter na Sázavě. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 97.

¹⁷¹ VÁŽNÝ, Václav a HRABÁK, Josef, eds. *Dvě legendy z doby Karlovy*. Praha: Československá akademie věd, 1959, s. 62.

¹⁷² Tamtéž, s. 56.

Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského to J. Kadlec usuzuje z faktu, že při konfliktu mezi sázavským opatem Božetěchem a pražským biskupem Kosmasem musel opat jako pokání vykonat kajičnou pouť do Říma, o čemž se můžeme dočíst i v záznamech Mnicha sázavského.¹⁷³ V *Legendě o svatém Prokopu* se také nachází zmínka o postním průvodu konaném podle římského obyčeje.¹⁷⁴

Podle J. Kadlece se v době uherského exilu mniši dostali do kontaktu s východním ritem řecko-byzantským, který zachovávalo osazenstvo visehradského kláštera. Jelikož sázavští řeholníci byli nově příchozími a navíc pouze hosty, museli se zavedenému ritu přizpůsobit. Změna jim prý vyhovovala natolik, že u řecko-byzantského obřadu zůstali i po návratu do českých zemí.¹⁷⁵ Tím se pravděpodobně mohli dostávat do rozporu se starší tradicí české církve, která se držela latinského ritu, nicméně, jak už bylo zmíněno výše, Vratislav II. nezasáhl proti slovanské liturgii ani po papežském odmítnutí povolit slovanský jazyk jako jazyk bohoslužebný, a nic nepodnikl ani proti Sázavě používající rítus východní. Naopak stále zůstával jejím podporovatelem. Proti mnichům užívajícím staroslověnštinu zasáhl až jeho nástupce Břetislav II.¹⁷⁶

4.3 Osudy kláštera od roku 1097

Po vyhnání mnichů pěstujících staroslověnský jazyk přišel do Sázavského kláštera latinský konvent z Břevnova. Dne 3. ledna 1097 byl opatem ustanoven bývalý břevnovský probošt Děthard. Jeho vysvěcení na opata pražským biskupem Kosmasem proběhlo 8. března téhož roku. Mnich sázavský udává, že latinští mniši našli klášter prý úplně zpustlý a v počátcích je musel podpořit kníže Břetislav II. Kronika také uvádí, že: „*Poněvadž opat nenalezl na místě jemu svěřeném knihy kromě slovanských, sám je, pracuje neúnavně dnem i nocí, napsal, některé koupil, jiné dal písaři napsati a získával*

¹⁷³ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 60.

¹⁷⁴ VÁŽNÝ, Václav a HRABÁK, Josef, eds. *Dvě legendy z doby Karlovy*, s. 48.

¹⁷⁵ KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, s. 64.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 76-78.

je, jak jen mohl.¹⁷⁷ Snaha o zavedení latinského jazyka v Sázavském klášteře se nejspíš zdařila, neboť jak uvádí K. Reichertová: „*Od počátku 12. století má sázavský klášter už zcela latinský ráz a ničím se neliší od ostatních benediktinských klášterů v Čechách.*“¹⁷⁸ Děthard dal původní majetek kláštera stvrdit vládnoucím knížatům a i sám jeho jmění rozšířil. Mnich sázavský vyzdvihuje opatovu pracovitost a snahu vyhýbat se zahálce po vzoru svatého Benedikta z Nursie.¹⁷⁹

Podle Mnicha sázavského opat Děthard zemřel 18. prosince 1133.¹⁸⁰ Jeho nástupcem se stal sázavský převor Silvestr. Vysvěcen byl dne 23. dubna 1134 biskupem Janem a opatskou berlu mu předal kníže Soběslav. Byl významným stavitelem a obnovitelem klášterního hospodářství. Podle Mnicha sázavského nechal na Sázavě vystavět „*kapli rodičky Boží, vykrášlil chrám svatého Jana Křtitele pěknými malbami...vystavěl dormitoř, refektář, sklep, kuchyni a atrium kláštera*“.¹⁸¹ Sázavské mnichy pak podle kronikáře vedl k pokoře a dodržování řeholní kázně.¹⁸² V roce 1137 se s olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem účastnil pouti do Jeruzaléma a o dva roky později se stal pražským biskupem, pravděpodobně na popud knížete Soběslava. Této funkce se však po roce dobrovolně vzdal a vrátil se do Sázavského kláštera. Z nejasných příčin byl roku 1144 zbaven opatské funkce papežským legátem Guidem, ale hned následujícího roku byl olomouckým biskupem Jindřichem Zdíkem do funkce opět dosazen. Za doby jeho působení byl postaven nový kostel svatého Michala v městečku Mnichovice a, jak bylo zmíněno výše, kaple Panny Marie v Sázavě, která byla vysvěcena biskupem Otou roku 1146. Opat Silvestr zemřel 10. února 1161.¹⁸³

¹⁷⁷ MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 152-153.

¹⁷⁸ REICHERTOVÁ, Květa. Sázavský klášter za posledních Přemyslovců. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 122.

¹⁷⁹ MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, s. 153.

¹⁸⁰ MNICH SÁZAVSKÝ. Kronika Mnicha sázavského. In: KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ, MNICH SÁZAVSKÝ a FIALA, Zdeněk, ed. *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 15.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 16.

¹⁸² Tamtéž, s. 16.

¹⁸³ Tamtéž, s. 15-26.

Po něm se z podnětu krále Vladislava a biskupa Daniela stal opatem bývalý převor Sázavy Božata. Podle Mnicha sázavského se ale opatské funkce vzdal již po roce. Jako důvod kronikář zmiňuje jednak zdravotní problémy, jednak Božatův nezáměr o vnější svět a z toho plynoucí neschopnost zajišťovat fungování kláštera.¹⁸⁴

Opět aktivitou krále Vladislava a biskupa Daniela se roku 1162 stal sázavským opatem Reginard Métský. Mnich sázavský uvádí, že Reginard nejprve spravoval klášter želivský, ale byl zbaven opatské hodnosti a s celým konventem vyhnán, jelikož biskup Daniel prý uvěřil pomluvám proti němu. Nicméně dodává, že skutečným důvodem vyhnání bylo, že biskup chtěl klášterní budovy postoupit jinému řeholnímu řádu.¹⁸⁵ Podle údajů z knihy *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách* byl želivský klášter přenechán premonstrátům.¹⁸⁶ Stejnou informaci udává i J. Zeschick.¹⁸⁷ Mnich sázavský opět zdůrazňuje opatovo umělecké nadání a taktéž ochotu věnovat se i fyzické práci.¹⁸⁸ Podobně jako opat Silvestr byl i Reginard dobrým malířem, sochařem, a dokonce i kovářem. Z jeho podnětu byla údajně u kláštera zřízena sklářská dílna.¹⁸⁹

Na počátku 13. století byl kanonizován zakladatel kláštera Prokop. Stalo se tak díky podnětu opata Blažeje a diplomatickému umu krále Přemysla Otakara I., který svatořečení prosadil u papeže Inocence III. K vlastní kanonizaci došlo 4. července roku 1204 za přítomnosti krále, pražského a olomouckého biskupa a řady duchovních i velmožů. Někteří spatřují ve svatořečení opata Prokopa papežův mírnější postoj vůči slovanské bohoslužbě, jelikož došlo ke kanonizaci světce, který byl vždy spojován

¹⁸⁴ MNICH SÁZAVSKÝ. Kronika Mnicha sázavského. In: KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ, MNICH SÁZAVSKÝ a FIALA, Zdeněk, ed. *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 27.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 28.

¹⁸⁶ REICHERTOVÁ, Květa. Sázavský klášter za posledních Přemyslovců. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 119.

¹⁸⁷ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 21.

¹⁸⁸ MNICH SÁZAVSKÝ. Kronika Mnicha sázavského. In: KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ, MNICH SÁZAVSKÝ a FIALA, Zdeněk, ed. *Pokračovatelé Kosmovi*, s. 31.

¹⁸⁹ REICHERTOVÁ, Květa. Sázavský klášter za posledních Přemyslovců. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 119.

s pěstováním liturgie ve slovanském jazyce. Samozřejmě je také možné, že vliv mělo i postavení českého krále a jeho politická koncepce.¹⁹⁰

V roce 1315 začala na Sázavě gotická přestavba areálu kláštera a opat Matyáš zahájil výstavbu nového kostela. Je možné, že důvodem byla i kanonizace opata Prokopa, který byl v konventním kostele pohřben. Jelikož k hrobu světce pravděpodobně přicházela řada poutníků, mohl tento zvýšený zájem vést k úpravám místa jeho posledního odpočinku. Tato přestavba ale nebyla dokončena až do husitských válek. Stavební úpravy se týkaly i klauzury a výsledkem mělo být klasické benediktinské schéma budov; tedy konventní kostel s obydlím mnichů na jižní straně. Ve východním a jižním křídle klauzury byly umístěny obytné a provozní místnosti. Archeologické výzkumy dokládají, že v té době vznikla na Sázavě také krásná kapitulní síň vyzdobená freskami ze života Panny Marie, již bývaly kapitulní síně benediktinských klášterů zasvěceny. Ve 14. století došlo také k opevnění kláštera a k odchodu laických služebníků, kteří sídlili v severním areálu. Ti se pravděpodobně kvůli nedostatku místa přestěhovali do osady u kostela svatého Martina v dnešní staré Sázavě.¹⁹¹ V tomto období rozmachu kláštera vznikla také dvě sázavská proboštví. První bylo založeno v Dřevíči u Rakovníka (1360) a druhé ve Zbýšově na Kutnohorsku (1362). Zbýšovské proboštví bylo později přidáno jako dědičné vlastnictví ke hradu Chlum, proboštví v Dřevíči bylo zničeno kolem roku 1420.¹⁹²

Období od příchodu latinského konventu po počátek 15. století bylo pro Sázavu patrně dobou rozkvětu. Podle F. Krásly se počet řeholníků na počátku 15. století rozrostl skoro až na třicet. Někteří z nich zastávali různé funkce v klášteře, další pracovali v duchovní správě jako proboštové či faráři.¹⁹³

¹⁹⁰ REICHERTOVÁ, Květa. Sázavský klášter za posledních Přemyslovců. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 120-121.

¹⁹¹ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 22-35.

¹⁹² BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 69-70.

¹⁹³ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 234.

Husitské války, přestože klášter nebyl zničen, zastavily jeho rozvoj. Objekt se dostal do světských rukou a počet řeholníků klesal.¹⁹⁴ V roce 1421 napadli klášter Pražané a konvent byl vyhnán. Tehdejší opat Michael II. podobný vývoj pravděpodobně předvídal, a proto uschoval část listin, liturgických nádob, knih a dalších věcí u kutnohorského hofmistra Františka Rosenthala. Je nutné zmínit, že po svém návratu na Sázavu v roce 1433 mniši už tento movitý majetek od hofmistra zpět nedostali. Nepomohla ani žaloba podaná u Basilejského sněmu, ani nařízení břevnovského opata o navrácení předmětů. Část věcí byla mnichům zaplácena po smrti Františka Rosenthala, který je uvedl ve své závěti. Jak bylo uvedeno výše, v době husitských válek se klášter dostal do světských rukou. Jednalo se o tzv. zápisné vlastnictví, které bylo vázané na konkrétní osobu, s níž bylo spojeno až do její smrti. V držení klášterních statků se tedy střídaly světské rody a vlastní konvent reprezentoval často pouze opat, jehož hodnost byla víceméně čestná, nebo jen několik mnichů.¹⁹⁵

V roce 1427 přešel Sázavský klášter do rukou pánů z Kunštátu a později, roku 1502, získala část klášterního majetku rodina Slavatů z Chlumu. Od nich se pak dostal do správy královské komory, jelikož Diviši Slavatovi z Chlumu byly statky konfiskovány jako trest za odboj proti Ferdinandovi I. Informace o poměrech, ve kterých se klášter a jeho řeholní osazenstvo nacházelo, jsou v té době velmi zlomkovité. Opatové pravděpodobně žili jako faráři z farních důchodů. Nejspíš byli v klášteře sami, nebo jen s hrstkou mnichů. Roku 1550 byli do Sázavy posláni řeholníci z Broumova, aby posílili tamní konvent.¹⁹⁶ To patrně souviselo se snahou broumovského kláštera pomoci Sázavě v její tíživé situaci. Důsledkem této pomoci ale často bylo, jak uvádí F. Krásl, zasahování do interních záležitostí Sázavského kláštera.¹⁹⁷

¹⁹⁴ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 262.

¹⁹⁵ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 38-39.

¹⁹⁶ REICHERTOVÁ, Květa. Proměny sázavského kláštera. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 250-253.

¹⁹⁷ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 280.

V 50. letech 16. století přešla část majetku kláštera do rukou pánů z Valdštejna a v roce 1560 byl klášter a jeho statky zastaven rodině Švihovských.¹⁹⁸ Ferdinand Břetislav Švihovský dostal od císaře Maxmiliána II. za úkol sázavské mnichy živit.¹⁹⁹ Jak se pravděpodobně dalo předpokládat, s touto povinností se pojily komplikace a docházelo prý k neustálým průtahům ze strany Ferdinanda Švihovského, a v důsledku toho ke stížnostem sázavských opatů.²⁰⁰ Ferdinand Švihovský klášter využíval spíš jako stavební materiál, na což si u pražského arcibiskupství stěžoval opat Ondřej roku 1587. V důsledku špatného stavu klášterních budov došlo v roce 1588 k přenesení údajných ostatků svatého Prokopa do kaple Všech svatých na Pražském hradě, protože jejich uložení na Sázavě bylo nedůstojné.²⁰¹ Podnět k tomuto činu dala arcikněžna Alžběta, sestra Rudolfa II. a vdova po francouzském králi Karlovi IX., která se podílela na rekonstrukci kaple Všech svatých po požáru v roce 1541.²⁰²

Po smrti Ferdinanda Švihovského připadl klášter císaři Rudolfovi II., u nějž se roku 1597 snažil dosáhnout navrácení majetku opat Jan Berdan. Na císaře se však obrátil i syn Ferdinanda Švihovského, který chtěl klášter získat do doživotního užívání. Rudolf II. se však rozhodl předat klášter České komoře.²⁰³ U jejího prezidenta Jiřího ze Štenberka se o navrácení klášterních statků na počátku 17. století zasazoval opat Stanislav Thomanides, ale jeho pokusy nebyly úspěšné. Přesto však za doby jeho opatského působení došlo k novému zastřešení kostela a ambitu. Na počátku 17. století byli podle zpráv arcibiskupských vizitátorů v klášteře pouze dva mniši a opat²⁰⁴ a pro bohoslužby sloužila kaple Panny Marie na jižní straně presbytáře klášterního kostela.

¹⁹⁸ REICHERTOVÁ, Květa. Proměny sázavského kláštera. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 250-253.

¹⁹⁹ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 70.

²⁰⁰ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 259.

²⁰¹ REICHERTOVÁ, Květa. Proměny sázavského kláštera. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 253.

²⁰² KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 260.

²⁰³ REICHERTOVÁ, Květa. Proměny sázavského kláštera. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 253.

²⁰⁴ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 262.

V roce 1611 byl klášter Rudolfem II. dědičně přenechán Adamovi z Valdštejna na Komorním Hrádku. Další část majetku s městem Skalicí se ve 20. letech 16. století dostala do držení Prokopa Trmala z Tožic a později ji koupila rodina Smiřických.²⁰⁵

Po třicetileté válce vzrůstaly snahy o obnovu kláštera a znovuzískání jeho majetku. V 60. letech 17. století byl správcem kláštera kladrubský převor Jan Prokop Manner, za jehož působení opět došlo k rozvoji Sázavy. Vzrostl počet bratří, konaly se společné bohoslužby v chóru a klášter získal některé své bývalé statky.²⁰⁶ V roce 1663 odkoupil břevnovsko-broumovský opat Augustin Seifert od rodiny Valdštejnů část majetku zpět pro Sázavský klášter. Prvním opatem po tomto aktu byl Ildefons Nigrin, který v letech 1666 a 1667 vyplatil z držení rodiny Valdštejnů další statky a snažil se o obnovu kláštera. Započaly opravy klášterního chrámu a do kláštera se vrátila část ostatků svatého Prokopa. Konkrétně jeho rámě, které jako dar klášteru přinesl arcibiskup Matouš Ferdinand Sobek. Rámě bylo uloženo v kapli Panny Marie, kde byl vybudován oltář Bolestné Matky Páně se sochou svatého Prokopa. Podle informací, které udává F. Krásl, bylo tehdy v klášteře osm bratří ve věku kolem třiceti let; všichni byli do kláštera přijati po roce 1670.²⁰⁷ Na konci 17. století, v době působení opata Benedikta Grassera, měl klášter již deset řeholníků. Opat Grasser také získal Sázavě příznivce mezi českou šlechtou, která měla sídla v okolí, a do kláštera začali opět přicházet lidé, aby uctili památku svatého Prokopa.²⁰⁸

Po smrti opata Grassera požádali mniši císaře Leopolda I. o povolení upustit od volby opata a o svěřeni kláštera správě dočasného administrátora. Žádost byla schválena, jelikož klášter neprosperoval a volba opata byla nákladná.²⁰⁹ Podle F. Krásla byl ale tím, kdo žádal o svěřeni správy kláštera administrátorovi, vizitátor Tomáš Sartorius, který nepovolil mnichům provést volbu opata. Jak ale autor uvádí, důvody,

²⁰⁵ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 13 a 39.

²⁰⁶ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 282.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 288.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 291.

²⁰⁹ REICHERTOVÁ, Květa. Proměny sázavského kláštera. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 254-256.

kteře jej k tomu vedly, nám nejsou známé.²¹⁰ Jak již bylo uvedeno, vizitace sloužily k přezkoumání situace v klášteře, a to jak hospodářské, tak duchovní. Vizitátor dosazoval i sesazoval opaty či administrátory, předsedal volbě opata a v této době ještě i potvrzoval jeho funkci a přijímal od zvoleného opata přísahu poslušnosti.²¹¹

Dalším představeným Sázavského kláštera se stal až roku 1703 Václav Košín, kterého ve funkci potvrdil vizitátor z břevnovsko-broumovského opatství Otmar Zink. Potvrzení opatského úřadu však v květnu roku 1704 odmítl arcibiskup Jan Josef hrabě Breuner. Důvodem pravděpodobně bylo, že u volby opata nebyli arcibiskupem schválení komisaři, ale pouze komisaři světší. Arcibiskupské odmítnutí znamenalo, že opat Košín neměl právo hlasovat na zemském sněmu. Aby toto právo, které opatové před ním měli, získal, přiměl opat Košín osazenstvo kláštera v dopise adresovaném arcibiskupovi uzнат závislost kláštera na arcibiskupství a sám roku 1709 přísahal, že nepokládá sebe ani klášter za vyňatý z arcibiskupské pravomoci.²¹² Tím začal spor mezi ním a vizitátorem řádu Zinkem, jehož cílem bylo všechny kláštery, které spadaly pod jeho vizitaci, vyjmout z biskupské pravomoci.²¹³ Proto se snažil opata i řeholníky přimět k tomu, aby tuto závislost odvolali.²¹⁴ Jejich spor se dostal až k císaři. Opat Košín upíral vizitátorovi právo na vykonávání jeho funkce, ten se zase snažil o jeho odvolání a poukazoval na to, že opat je špatným správcem klášterního majetku. Roku 1722 rozeňnal Otmar Zink stávající konvent a přivedl do kláštera sedm mnichů z Broumova. Důvodem byla pravděpodobně povolnost původního osazenstva podřídít se arcibiskupství, která byla v rozporu s jeho názorem. Spor mezi opatem a vizitátorem pokračoval až do roku 1724, kdy byl opat Košín přinucen vzdát se svého úřadu.²¹⁵ Tento případ je typickou ukázkou vztahu mezi benediktinskými kláštery a diecézními biskupy. Pražští arcibiskupové trvali na tom, že řád, přestože má svou vlastní správu, podléhá pravomoci biskupa diecéze. Řeholníci nesměli bez souhlasu biskupa nebo

²¹⁰ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 291-292.

²¹¹ ZESCHICK, Johannes. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, s. 42-45.

²¹² KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 292-293.

²¹³ KRÁSL, František a JEŽEK, Jan. *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu*, s. 477-478.

²¹⁴ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 293.

²¹⁵ Tamtéž, s. 293-295.

papeže vykonávat duchovní funkce mimo klášter, biskup soudil prohřešky řeholníků spáchané mimo klášter a měl také právo jako papežský zástupce kontrolovat kláštery a kázeň v nich. Vizitátoři řádu zase usilovali o to, aby byli benediktini z tohoto svazku uvolněni.²¹⁶

Do roku 1738, kdy zemřel vizitátor Otmar Zink, byl Sázavský klášter bez opata a konvent se skládal z mnichů přivedených vizitátorem ve 20. letech 18. století. Po Zinkeho smrti měli sice sázavští mniši možnost zvolit si nového opata, ale volbě zabránily války o dědictví rakouské.²¹⁷ Došlo k ní tak až roku 1744, kdy se opatem stal Anastasius Slančovský.²¹⁸ V době jeho funkce byl ukončen spor o poměr klášterů k diecézním biskupům, když roku 1758, tedy v roce anulování České benediktinské kongregace, svatý stolec rozhodl, že břevnovsko-broumovský, sázavský i další opatové se musí pražskému arcibiskupovi podřídit.²¹⁹ Opatům benediktinského řádu bylo toto rozhodnutí oznámeno v květnu roku 1759 arcibiskupským generálním vikářem Janem Antonínem Kayserem. Bylo stanoveno, že čeští benediktini si mají zvolit vizitátora, který bude tuto funkci vykonávat po dobu tří let. V důsledku toho bylo arcibiskupem nařízeno setkání opatů z Břevnova, Sázavy, Kladrub, Svatého Jana pod Skalou a Svatého Mikuláše v Praze, kteří měli ze svého středu vizitátora zvolit. Vizitátor měl v budoucnu postup vizitace vždy projednat s arcibiskupem a následně mu podat zprávu o tom, jak vizitace probíhala. Prvním vizitátorem zvoleným podle těchto nových norem se stal břevnovský opat Fridrich Grundmann.²²⁰

Ve 30. letech 18. století došlo ke stavebnímu posouzení klášterního komplexu. Kilián Ignáz Dietzenhofer, který posouzení prováděl, odhadl náklady na opravu kláštera na 20 000 zlatých. Konstatoval také, že klášteru chybí mnoho prostor, které předepisují požadavky Řehole, například fortna, nemocnice, knihovna apod. Z podnětu opata Slančovského začala obnova objektů, ale tyto aktivity byly přerušeny hned na začátku

²¹⁶ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 301.

²¹⁷ Tamtéž, s. 298.

²¹⁸ Tamtéž, s. 298.

²¹⁹ Tamtéž, s. 301.

²²⁰ KRÁSL, František a JEŽEK, Jan. *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu*, s. 504-505.

roku 1746, kdy byl klášter poškozen požárem, který vznikl při opravách rákosového stropu prelatury. Přestože opat Slančovský inicioval rychlé opravy škod a nejnutnější renovace objektu byla hotova již na podzim téhož roku, dokončování obnovovacích prací trvalo až do roku 1759. Tato rekonstrukce setřela středověký charakter klášterních budov.²²¹

Posledním opatem na Sázavě byl v letech 1763-1785 Leander Kramář.²²² Dne 14. listopadu 1785 byl klášter zrušen výnosem Josefa II. Osazenstvo kláštera o tomto rozhodnutí informoval již den předem komisař Karel Jan, rytíř z Bienenbergu.²²³ Každý z řeholníků musel písemně sdělit, zda zůstane v řeholi benediktinské, přestoupí do jiného řádu, nebo se stane světským knězem. Opat a jeho konvent museli vytvořit písemný seznam věcí, které se v klášteře nacházely. Řeholníkům bylo nařízeno, že mají v klášteře zůstat až do 4. dubna roku 1786; pravděpodobně kvůli jejich asistenci při sepisování a kontrole majetku a klášterních statků. K definitivnímu odchodu opata Kramáře a čtrnácti řeholníků, kteří klášter obývali, tak došlo až po více než čtvrt roce. V klášteře přitom setrvali i poté, co bylo jeho vybavení a další drobné věci prodány ve veřejné dražbě v únoru roku 1786.²²⁴ Listiny a cennosti kláštera byly následně převezeny na kamerální úřad v Praze²²⁵ a budovy a majetek kláštera se dostaly do správy náboženského fondu. V roce 1788 byl klášterní chrám Panny Marie a svatého Jana Křtitele přeměněn na farní a byl nově zasvěcen svatému Prokopovi. Sázavský konvent vymřel roku 1844, kdy zemřel jeho poslední člen P. Nepomucen Stašek, který působil jako farář ve Zdislavicích.²²⁶

Na počátku 19. století přešla Sázava do světských rukou, když ji ve veřejné dražbě koupil hejtman Vilém Tiegel z Lindenkronu. Ten započal se snahou, ve které pak pokračovaly i další světské rody vlastníci klášterní areál; začal budovy přeměňovat

²²¹ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 41.

²²² Tamtéž, s. 14.

²²³ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 73.

²²⁴ KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, s. 303-305.

²²⁵ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 41.

²²⁶ BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, s. 73.

na zámek pro bydlení své a své rodiny. O šedesát let později, v roce 1869, prodali jeho synové zděděný majetek Janovi z Neuberku a v roce 1876 koupil klášter Bedřich Schwarz, který byl jeho posledním soukromým majitelem. Ve vlastnictví jeho a jeho rodiny přečkal komplex obě světové války.²²⁷ Od jeho dědiců získali v roce 1932 část majetku benediktini z emauzského kláštera a o sedm let později začala celková obnova areálu. Tyto snahy pravděpodobně přerušila II. světová válka a následně éra komunismu, ve které byl oficiální řeholní život zakázán. V roce 1951 začala objekt spravovat Národní kulturní komise a o jedenáct let později byl klášter prohlášen za národní kulturní památku ve správě Státního památkového ústavu. Byl také zahájen archeologický výzkum areálu.²²⁸

V současné době je správcem komplexu Národní památkový ústav, který ihned po jeho převzetí zahájil opravy celého komplexu a jeho zpřístupňování veřejnosti. Těmto snahám napomohlo, že dědička posledních majitelů, která v restituci získala část budov, jež nebyly prodány benediktinům, souhlasila s jejich odkoupením státem. V souvislosti s církevními restitucemi požádali emauzští benediktini o vydání části kláštera, kterou získali v roce 1932.²²⁹ Sázavský klášter je i nadále otevřen veřejnosti jako bohoslužebné místo; mše se slouží v kostele svatého Prokopa v areálu kláštera.

²²⁷ REICHERTOVÁ, Květa. Proměny sázavského kláštera. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, s. 260-262.

²²⁸ ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*, s. 14 a 43.

²²⁹ Tamtéž, s. 14.

5. Závěr

Benediktini působí v českých zemích již více než tisíc let. Sázavský klášter byl třetím mužským benediktinským klášterem založeným v českých zemích, a jeho osudy tudíž odrážejí vývoj benediktinského mnišství v českých zemích. To bylo zcela jistě ovlivněno dějinnými událostmi, které se v historii českých zemí odehrály. Příkladem jsou důvody, které vedly k vyhnání a opětovnému povolání slovanského konventu v 11. století.

Sázavský klášter byl unikátní tím, že se věnoval slovanské liturgii (a slovanskému písemnictví, i když se tomuto tématu ve své práci nevěnuji). Jak v práci dokládám, význam tradice slovanské liturgie potvrzuje i fakt, že Sázavský klášter pravděpodobně i po církevním schizmatu udržoval styky s východní církví. Aktivity kláštera týkající se slovanské liturgie byly panovníky střídavě podporovány a odmítány, a to v závislosti na jejich vlastních ambicích a politické koncepci. Zdá se pravděpodobné, že volba liturgického jazyka závisela ve značné míře na rozhodnutí panovníka, neboť Vratislav II. proti slovanské bohoslužbě nezasáhl ani po jejím výslovném odmítnutí papežem Řehořem VII.

Svatoprokopské legendy předkládají jako fakt, že mnich Prokop měl znalost staroslověnského písma a jazyka, ale důvod, který jej vedl k používání staroslověnštiny při liturgii, neuvádějí. Je možné, že důvodem bylo úsilí o udržení starších tradic a snaha o šíření křesťanství prostřednictvím jazyka srozumitelného pro široké vrstvy obyvatelstva, spíše než přímý příklon k Východu, který by pravděpodobně zahrnoval i užití východního ritu. Význam osobnosti svatého Prokopa je možné spatřovat také v tom, že byl vnímán jako symbol starší tradice české církve a snahy bránit zásahům německých kněží do českého církevního života.

Počáteční monopolní působení benediktinů na české země bylo ukončeno ve 40. letech 12. století, kdy na naše území začaly přicházet řády nové. Rozmach řádu v době panování Karla IV. vystřídal úpadek, který nastal v důsledku husitských bouří. Některé

konventy se z drancování již nevzpamatovaly a zanikly, jiné se podařilo obnovit. Dalo by se říci, že pro Sázavský klášter bylo toto období počátkem úpadku. Po husitských válkách se dostal do rukou světských rodin formou tzv. zápisného vlastnictví, které bylo vždy vázáno na konkrétní osobu a s ní spojeno až do její smrti. Vlastní konvent v té době reprezentoval pouze opat a několik mnichů, kteří mohli obývat pouze část budov. Přes veškeré snahy následujících opatů, kteří se pokoušeli získat zpět klášterní statky, i přes pomoc, kterou se Sázavskému klášteru snažilo poskytnout opatství Břevnov-Broumov, se už nikdy nepovedlo obnovit jeho původní věhlas.

Břevnovský klášter (po husitských válkách se sídlem v Broumově) mezi českými benediktinskými kláštery zaujímal privilegované postavení, jež pramenilo z jeho uznání, a to i panovníkem, prvním mužským klášterem v českých zemích, a snažil se pozvednout kláštery zničené v období husitských válek a reformace. Opatové z Břevnova zejména od 16. století působili jako vizitátoři dalších benediktinských klášterů, nad kterými tak měli poměrně velkou pravomoc. Snažili se, aby benediktinské kláštery v českých zemích podléhali pouze jejich pravomoci, a nikoli pravomoci pražského arcibiskupství, což vedlo ke sporům s pražskými arcibiskupy a vyvrcholilo roku 1758 anulováním České benediktinské kongregace. Lze konstatovat, že tato aktivita Břevnovského kláštera nebyla opaty jednotlivých klášterů vždy kladně přijímána, a ti se snažili z vlivu Břevnova vymanit. V tom patrně hrály roli i jejich osobní zájmy, jako případě sázavského opata Václava Košína, který i přes odpor břevnovského vizitátora prohlásil klášter za podléhající arcibiskupské pravomoci, aby získal potvrzení své opatské funkce a právo hlasovat na zemském sněmu. Nicméně pozice břevnovských vizitátorů musela být velmi pevná, jelikož vizitátor, i přes své spory s arcibiskupstvím, dosáhl opatova odvolání.

Důsledkem reformy Josefa II. v 18. století bylo zrušení některých klášterů. V českých zemích zůstala pouze tři opatství – dvojopatství Břevnov-Broumov, Rajhrad a Emauzy. Sázavský klášter se v té době dostal do rukou světských rodin, které ho přestavovaly pro účely bydlení. Dočasný konec řeholního života v Čechách znamenal rok 1950, kdy došlo ke zrušení klášterů a k internaci či uvěznění mnichů i opatů. Až po

Sametové revoluci se mohli vrátit členové konventů z Břevnova, Emauz a Rajhradu, kteří obnovili v tehdejší Československu řeholní život.

Uvedené shrnutí dokumentuje, do jaké míry bylo benediktinské mnišství (nejen) v Sázavském klášteře formováno dobovým politickým kontextem. Vykreslení ostrého obrazu této interakce mezi snahou mnišské komunity naplňovat poselství Řehole Benediktovy a realitou historických podmínek rozvoje Sázavského kláštera napříč staletími ovšem komplikuje nedostatek zdrojů, ze kterých by bylo možné čerpat jednoznačné informace. Problémy začínají příznačně již při snaze přesněji popsat život jednoho ze zakladatelů kláštera, svatého Prokopa. Vždyť datum jeho narození se pouze odhaduje a vyvozuje z jiných datací, které ale také nejsou pevně ukotveny. Nejsme si jisti ani tím, zda byl Prokop Čech, nebo pocházel ze zahraničí, a otázkou zůstává i to, odkud získal své vzdělání ve staroslověnštině, na které poukazují svatoprokopské legendy i Mnich sázavský.

Při mapování dějin Sázavského kláštera jsem narazila na řadu otázek, které by si zasloužily samostatné detailní zpracování. Jako příklad je možné uvést otázky: Navazovala slovanská liturgie na Sázavě na cyrilometodějskou tradici? Jaké byly majetkové a hospodářské poměry kláštera? Jaký byl život a osudy sázavského konventu v jednotlivých historických etapách, například v období po husitských válkách? Náročnost případného zpracování těchto témat je umocněna velkou rolí, kterou by pro zodpovězení souvisejících otázek mělo nalezení a využití zdrojů dosud nereflektovaných v odborné literatuře.

6. Seznam použité literatury

BENEDIKT Z NURSIE. *Regula Benedicti = Řehole Benediktova*. V této úpravě 1. vyd. Přel. A. FRANECOVÁ. Praha: Benediktinské arcidiocésní sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 1998. 238 s. ISBN 80-238-2676-X.

BUBEN, Milan. *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. II. díl, II. svazek, Mnišské řády. 1. vyd. Praha: Libri, 2004. 399 s. ISBN 80-7277-087-X.

CLARK, James G. *The Benedictines in the Middle Ages*. 1st published. Woodbridge: Boydell Press, 2011. 374 s. ISBN 978-1-84383-623-0.

FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*. Praha: Národní galerie ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR v Praze, 2014. 491 s. ISBN 978-80-7035-550-3.

FOLTÝN, Dušan. Rytmus každodenního života podle Řehole sv. Benedikta. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*. Praha: Národní galerie ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR v Praze, 2014, s. 108-111. ISBN 978-80-7035-550-3.

FRANK, Karl Suso. *Dějiny křesťanského mnišství*. 1. vyd. Přel. Z. LOCHOVSKÝ. Praha: Benediktinské arcidiocésní sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2003. 195 s. Pietas benedictina, sešit sedmý. ISBN 80-902682-8-5.

GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie: učitel duchovního života*. 1. vyd. Přel. F. OUTRATA. Praha: Vyšehrad, 2004. 128 s. ISBN 80-7021-695-6.

HOLZHERR, Georg. *Řehole Benediktova: uvedení do křesťanského života: (komentář)*. 1. české vyd. Přel. A. VANDROVEC. Praha: Benediktinské arcidiocésní sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2001. 311 s. Pietas benedictina; sešit čtvrtý. ISBN 80-902682-3-4.

JAROŠOVÁ, Markéta a LOMIČKOVÁ, Radka, ed. *Ora et labora: vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze v NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013. 253 s. ISBN 978-80-7422-246-7.

JIRÁSKO, Luděk. *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha: Fénix, 1991. 173 s. ISBN 80-85245-11-6.

KADLEC, Jaroslav. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*. Řím: Křesťanská akademie, 1968.

KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ, MNICH SÁZAVSKÝ a FIALA, Zdeněk, ed. *Pokračovatelé Kosmovi*. Přel. K. HRDINA, V. V. TOMEK a M. BLÁHOVÁ. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974. 251 s.

MNICH SÁZAVSKÝ. Kronika Mnicha sázavského. In: KANOVNÍK VYŠEHRADSKÝ, MNICH SÁZAVSKÝ a FIALA, Zdeněk, ed. *Pokračovatelé Kosmovi*. Přel. K. HRDINA, V. V. TOMEK a M. BLÁHOVÁ. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1974, s. 9-32.

MNICH SÁZAVSKÝ. Dodatky Mnicha sázavského ke Kosmově kronice české. In: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. V tomto překladu 6. vyd. Přel. K. HRDINA a M. BLÁHOVÁ. Praha: Československý spisovatel, 2012. 279 s. ISBN 978-80-7459-110-5.

KLEMENT, Method Karel, ed. *Legenda o svatém Prokopu Sázavském*. 1. vyd. Praha: Přípravný jubilejní výbor svatoprokopský k roku 1953, 1949. 32 s.

KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. V tomto překladu 6. vyd. Přel. K. HRDINA a M. BLÁHOVÁ. Praha: Československý spisovatel, 2012. 279 s. ISBN 978-80-7459-110-5.

KRÁSL, František. *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1895. 626 s.

KRÁSL, František a JEŽEK, Jan. *Sv. Vojtěch, druhý biskup pražský, jeho klášter i úcta u lidu*. Praha: Dědictví sv. Prokopa, 1898. 795 s.

LAWRENCE, Hugh. *Dějiny středověkého mnišství*. 1. vyd. Přel. P. PŠEJA a J. VOMLELA. Praha: Vyšehrad, 2001. 328 s. ISBN 80-7021-536-4.

LUTOVSKÝ, Michal. *Po stopách prvních Přemyslovců*. Díl III., Správa a obrana země (1012-1055): od Oldřicha po Břetislava I. 1. vyd. Praha: Libri, 2008. 282 s. ISBN 978-80-7277-365-7.

NIGG, Walter. *Benedikt z Nursie: otec západního mnišství*. Přel. M. KYRALOVÁ a A. SIROVÁTKOVÁ. Praha: Zvon, 1991. 109 s. ISBN 80-7113-040-0.

POCHE, Emanuel a KROFTA, Jan. *Na Slovanech: stavební a umělecký vývoj pražského kláštera*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956. 225 s. Pragensie a památky, 7. svazek.

REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988. 450 s.

REICHERTOVÁ, Květa. Sázavský klášter za posledních Přemyslovců. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, str. 116-124. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988. 450 s.

REICHERTOVÁ, Květa. Slovanský klášter na Sázavě. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, str. 70-103. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988. 450 s.

REICHERTOVÁ, Květa. Proměny sázavského kláštera. In: REICHERTOVÁ, Květa, BLÁHOVÁ, Emilie, DVOŘÁKOVÁ, Vlasta a HUŇÁČEK, Václav. *Sázava, památník staroslověnské kultury v Čechách*, str. 250-270. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988. 450 s.

ROYT, Jan, SOMMER, Petr a STECKER, Martin. *Sázavský klášter*. 1. vyd. Praha: Národní památkový ústav, územní památková správa v Praze ve spolupráci s územním odborným pracovištěm středních Čech v Praze, 2013. 99 s. ISBN 978-80-86516-57-8.

SLÁMA, Jiří. Svatý Prokop – život v legendě a ve skutečnosti. In: SOMMER, Petr, ed. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, str. 99-103. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 289 s. ISBN 80-7106-790-3.

SOMMER, Petr, ed. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. 1. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 289 s. ISBN 80-7106-790-3.

SOMMER, Petr. *Svatý Prokop: z počátků českého státu a církve*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2007. 344 s. ISBN 978-80-7021-732-0.

SOMMER, Petr. Poustevník Vintíř/Gunther a nejstarší české benediktinské kláštery. In: JAROŠOVÁ, Markéta a LOMIČKOVÁ, Radka, ed. *Ora et labora: vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze v NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 9-26. ISBN 978-80-7422-246-7.

SOMMER, Petr. Svatý Benedikt. In: FOLTÝN, Dušan et al., eds. *Otevři zahradu rajskou: Benediktini v srdci Evropy 800-1300*. Praha: Národní galerie ve spolupráci s Filosofickým ústavem AV ČR v Praze, 2014, str. 63-73. ISBN 978-80-7035-550-3.

STEWART, Columba. *Modlitba a komunita: benediktinská tradice*. Přel. M. MIKULICOVÁ. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. 150 s. Dějiny křesťanských spiritualit. ISBN 80-7192-793-7.

SUCHÁNEK, Drahomír a DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny: antika a středověk*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 427 s. ISBN 978-80-247-3719-5.

VÁŽNÝ, Václav a HRABÁK, Josef, eds. *Dvě legendy z doby Karlovy*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959. 286 s.

VENTURA, Václav. *Spiritualita křesťanského mnišství*. 2-3. 1. vyd. Praha: Benediktinské arcidiocésní ústředí svatého Vojtěcha a svaté Markéty v Břevnově, 2010. 456 s. Pietas benedictina, sešit devatenáctý. ISBN 978-80-86882-02-0.

VILÍMKOVÁ, Milada a PREISS, Pavel. *Ve znamení břevna a růží: historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1989. 340 s. ISBN 80-7021-013-3.

VLČEK, Pavel, SOMMER, Petr a FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. 1. vyd. Praha: Libri, 1997. 782 s. ISBN 80-85983-17-6.

ZESCHICK, Johannes Nepomuk. *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Přel. Z. LOCHOVSKÝ. Praha: Benediktinské arcioopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007. 207 s. Pietasbenedictina, sešit dvanáctý. ISBN 978-80-86882-00-0.

7. Resumé

The presented bachelor thesis primarily treats the historical development of Benedictine monasticism in the Czech lands, with focus on the formation and the fates of the Sázava monastery. It also briefly describes the development of both eastern and western monkhood up to the foundation of the first monasteries. It provides information concerning the Benedictine monasticism in general as well as about the person of the Saint Benedict from Nursia and his Rule. It maps the formation of Benedictine monasteries in the Czech lands since the 10th century, through the suppression of the activity of the Benedictines during the Hussite wars, closing down of some monasteries in the 18th century, the World Wars up to the restoration of the Czech religious life after the Velvet Revolution. In relation to the formation of the Sázava monastery, the thesis describes the life of its founder Saint Procopius and the fates of the monastery during his life. It also maps the situation of the monastery after the death of Saint Procopius, through the first exile of the Slavic convent, its return and the definitive expulsion in the 11th century. The text describes the arrival of the Latin convent to Sázava, the downturn of the monastery during the Hussite Wars and its annulment in 1785. It also briefly treats the fates of the monastery in the 19th century, when it became property of secular families, and during the 20th century, after its maintenance was taken over by the state.